

NATIONALEKONOMISKA FÖRENINGENS

sammanträde den 25 april 1939

Ordförande: *Försäkringsdirektör I. Sjögren.*

Vid förhandlingarnas början erinrade ordföranden om den stora förlust föreningen gjort genom generaldirektör Sigfrid Hanssons frånfälle.

Docent **Erik Lundberg** inledde aftonens diskussion över ämnet

Den ekonomiska politikens möjligheter.

Några synpunkter med ledning av de senaste årens erfarenheter i olika länder.

Den fråga jag vill ställa under debatt gäller: Vad ha de senaste tio årens erfarenheter av offentlig ekonomisk politik under depression och högkonjunktur visat beträffande effektiviteten hos olika företagna åtgärder? Efter 1929 års kris lancerades i flera länder metoder, som, även om de ej voro nya, dock tillämpades med en högre grad av målmedvetenhet och planmässighet än tidigare. Nu ha vi icke endast en mer förfinad och utbildad teoribyggnad för denna politik utan även ett stort statistiskt erfarenhetsmaterial, som rätt tolkat skulle kunna sätta oss i stånd att med mera förstånd och större skicklighet än under den förra depressionen tillämpa tillgängliga instrument ur den ekonomiska politikens arsenal.

Jag är givetvis medveten om att en sammanställning och sovrning av erfarenheterna är ett ytterst svårt problem. Ett försök från min sida att nå resultat kan synas väl förmätet. Å andra sidan kan behovet, ja nödvändigheten av en utredning på dessa områden icke förnekas, även om ämnet kan synas väl stort för ett föredrag. Det är nödvändigt att en gång söka se den förda ekonomiska politiken under ett, ställd i dess sammanhang med den allmänna ekonomiska utvecklingen, även om detta måste ske på bekostnad av en mer grundlig detaljgranskning av olika sidor av den förda ekonomiska politiken.

Lärdomar och erfarenheter från 1930-talet måste för ett tillgodosgörande för den ekonomiska politiken av i dag i hög grad sovrans med hänsyn till olikheten i läget mellan 1930 och 1939. Även om be-

stämnda slutsatser rörande resultaten av den förda ekonomiska politiken under 1930-talet kunde dragas, så kan därför en mekanisk överföring ej ske. Såsom en överallt dominerande reservation gäller naturligtvis den utrikespolitiska spänningen med därmed förknippade risker av så allvarlig art, att varje beräkning och planering av våra ekonomiska dispositioner kan kullkastas över en dag. Den ekonomiska politikens utformning måste ske under beaktande av denna risk. Men detta hindrar icke, att enskilda lika väl som staten vid sidan om beredningsplaneringen föra en ekonomisk politik, som närmast tar sikte på en utveckling utan sådana häftiga rubbningar, som ett krig skulle innebära. Endast under denna förutsättning är ekonomisk planering över huvud taget möjlig.

Jag vill redan i detta sammanhang förutskicka, att jag i mitt föredrag icke kommer att ingå på de aktuella frågorna omkring den ekonomiska beredningspolitiken avseende de vid krig eller avspärrning från utlandet uppkommande svårigheterna. Mitt ämne begränsar sig i huvudsak till erfarenheterna från 1930-talets konjunkturpolitik. Härav följer, att slutsatserna i första hand avse den ekonomiska politikens möjligheter att häva verkningarna av en ny depression. Men jag vill samtidigt understryka, att de katastrofrisker, som beredningslagstiftningen avser att taga hänsyn till, i nuvarande läge icke kunna försummas vid bestämmandet av den faktiska ekonomiska politikens inriktning. Den ekonomiska politikens möjligheter kunna nämligen icke diskuteras utan att målet för åtgärderna klargjorts. Vi måste ha klart för oss vilka förändringar i det ekonomiska läget, som i första hand befaras och som skola motverkas genom lämpligt valda och utförda ingrepp. Klarhet på denna punkt är en nödvändig förutsättning för att nå enighet om de allmänna riktlinjerna för den ekonomiska politiken. Det är på denna punkt, som nuvarande läge framstår så mycket mer komplicerat än under tiden efter 1929.

Man kan åtminstone framhäva fyra möjliga typer av icke önskvärda förändringar i det ekonomiska läget, som man skulle önska motverka genom åtgärder av olika slag:

1) Man kan tänka sig en depression av ungefär samma typ som den, som inträffade efter 1929. För Sveriges räkning kan det alltså åter bli fråga om en stark nedgång i exporten av övergående (konjunktur) art, som åtföljes av en minskning även i den inhemska investeringsverksamheten.

2) Man kan vidare tänka sig en försämring av det ekonomiska läget och sysselsättningen beroende på en strukturell förändring i våra utkomstmöjligheter. Jag tänker närmast på en varaktig försämring i möjligheterna att avsätta våra viktiga exportprodukter i utlandet.

3) Med hänsyn till de nuvarande tendenserna på rustningsområdet i utlandet kan man icke bortse från inflationsrisken.

4) Man måste tänka på konsekvenserna av en partiell avspärrning från utlandet under ett krig.

Intet av dessa typfall synes i och för sig osannolikt, vartill kommer, att olika kombinationer äro tänkbara. Det är givetvis icke lätt att utan vidare draga upp riktlinjer för den ekonomiska politiken, när man i samma ögonblick fruktar inflation och deflation, arbetslöshet och knapphet på arbetskraft, valutaöverflöd och svårigheter att köpa från utlandet. Valet av åtgärder måste givetvis bli helt olika, om en nedgång i exporten är tillfällig och konjunktorellt betonad eller om den är av varaktig och mer strukturell natur. I förra fallet vill man endast söka begränsa och neutralisera de s. k. sekundära verkningarna av exportnedgången och om möjligt hindra konsumtionen inom landet att sjunka. I senare fallet, alltså vid en strukturell nedgång av exporten och en mer varaktig försämring av våra möjligheter att sälja till utlandet, blir det givetvis fråga om en anpassning på längre sikt, om en överföring av produktionskrafter från ett område till ett annat.

Det största dilemma för den ekonomiska politiken ligger i svårigheterna att avgöra, inför vilka av dessa risker vi faktiskt stå, och i vilken grad man kan befara, att de komma att göra sig gällande. Ett viktigt steg i den allmänna diskussionen är därför att före den närmare utformningen av den ekonomiska politiken söka klargöra eller bestämma, i vilken grad man befara en aktualisering av dessa olika risker. Endast därefter kunna gemensamma riktlinjer för den ekonomiska politiken uppdragas.

En annan förutsättning för uppläggandet av ett rationellt program för den ekonomiska politiken är kännedom om effektiviteten hos olika åtgärder med avseende å möjligheten att realisera uppställda mål. Även övriga verkningar och sekundära effekter av företagna åtgärder måste givetvis undersökas för att åvägabringa den nödvändiga koordinationen mellan olika åtgärder.

Eftersom jag ämnar diskutera den ekonomiska politikens effektivitet och möjligheter med utgångspunkt från erfarenheterna under senare år, blir tyngdpunkten i min framställning förlagd till den konjunkturpolitik, som i olika länder bedrivits under 1930-talet. Det är samordningen mellan valuta-, penning- och finanspolitik, som framför allt bildar erfarenhetsmaterialet från den aktiva konjunkturpolitikens ära under detta årtionde. Det är med utgångspunkt därifrån, som frågan om möjliga åtgärder för mötande av ett nytt kristillstånd skall diskuteras.

Om man studerar orsakerna till den relativt ringa depressionen i Sverige 1931—33 och orsakerna till uppsvinget därefter och därvid söker fastställa den förda ekonomiska politikens roll, äro svårigheterna att nå bestämda resultat väl kända. Deprecieringen, den lätta kreditpolitiken, de offentliga arbetena, jordbruksstödet o. s. v., samtliga dessa faktorer ha spelat en roll. Dessutom förelågo synnerligen gynnsamma betingelser i form av expanderande exportmarknad, stark utveckling av bostadsbyggandet och ett företagande inom industrien och andra grenar av näringslivet, som varit initiativrikt, expansionsvilligt och visat förtroende till det svenska näringslivets stabilitet. Dessa gynnsamma betingelser under 1930-talet ha delvis varit oberoende av och delvis kanske t. o. m. existerat trots den förda ekonomiska politiken och kunna icke i ett nytt krisläge utan vidare antagas upprepede.

En viss hjälp vid bedömningen av den ekonomiska politikens roll ge komparativa studier. Andra länder ha i andra kombinationer och i andra lägen vidtagit liknande ekonomiskt politiska åtgärder. Givetvis kunna dock inga direkta paralleller med avseende å resultaten i vårt land dragas. Den ekonomiska politikens utövare ha tyvärr i mycket ringa grad sinne för vetenskapens krav på experimentens isolering. En rad av olika åtgärder av delvis motstridig natur ha samtidigt företagits, vilket gör, att man icke ens i efterhand kan exakt bestämma de olika faktorernas roll. De djupare perspektiv, som erfarenheterna från andra länder möjliggöra, torde dock vara av värde vid bedömandet av den ekonomiska politikens resultat i Sverige.

Innan jag kommer in på en med nödvändighet ytterst summarisk och förenklad diskussion av den ekonomiska politiken i några länder, måste jag med några ord något klargöra den expansionistiska ekonomiska politikens teoribyggnad. Jag behöver icke komma in på några djupare teorier; det gäller egentligen endast att klargöra några termer, som användas i diskussioner av denna art.

Betecknande är, att teorien för expansionistisk finans- och kreditpolitik även om den icke tillkommit dock blomstrat upp på ett särskilt sätt under 1930-talet. Utövarna och förordarna av en expansionistisk kredit- och finanspolitik behövde så att säga vassare vapen för att bekämpa de liberala noninterferensteorierna, som intill den tiden nästan ägt monopol bland fackekonomerna och vars förfäktare framgångsrikt försvarat ställningarna mot teknokrater och »monetary cranks» med argumenten om ekonomisk jämvikt. Nu började ekonomer av Keynes' skola slå de mera liberala ekonomerna i huvudet med accelerationsprincip och multiplikator-teorem. Dessa teorier syfta direkt på bestämmandet av den expansiva finanspolitikens effekt. Ver-

kan av en ökning i investeringsverksamheten, vare sig den sker av staten eller inom det privata näringslivet, bestämmas icke endast av den direkta inkomstökning, som uppstår genom den ökade investeringen, utan därtill komma s. k. sekundära effekter, emedan de ökade inkomsterna vid användning för konsumtion och för investering i sin tur skapa nya inkomster o. s. v. Om man summerar de totala effekterna av en given investeringsökning, får man ett totalresultat, som är större än den primära inkomstökningen. Förhållandet mellan den totala inkomstökningen och den primära investeringsökningen utgör enligt Keynes' terminologi den s. k. multiplikatorn. Teorien för multiplikatorn är ju en ren spekulatio och måste för att kunna användas bygga på erfarenhetsmaterial, d. v. s. kräver en empirisk verifikation. I England räknar man utan vidare i den aktuella diskussionen om en eventuell inflation på vissa håll med en multiplikator, som är lika med 2. Man säger alltså, att om staten för sina rustningar ökar de statliga utgifterna utöver inkomsterna, får man en dubbelt så stor total effekt som denna primära ökning, emedan de utgivna pengarna åstadkomma sekundära verkningar på inkomsterna, som antagas vara lika stora som det primära utgiftsoverskottet. Det är klart, att ett sådant resonemang icke kan accepteras utan närmare undersökning. Tyvärr visar det sig dock, att det statistiska material, som står till buds, icke håller för några definitiva slutsatser.

På denna punkt får man låta erfarenheten tala. Låt oss då först se på resultaten i Förenta staterna, där som bekant den ekonomiska politiken till stor del inriktats på att genom stora offentliga arbeten och underbalansering av den federala budgeten få i gång företagsamheten. Tyvärr har Roosevelt haft mycket litet sinne för vetenskapens krav på de ekonomiska och sociala experimentens utförande. Det är allbekant, att sociala reformer och konjunkturpolitik ständigt ha gått hand i hand och delvis haft starkt motstridig natur. Konjunkturpolitiken kännetecknades framför allt av att man sökte få i gång en ekonomisk expansion från konsumtionssidan. Genom lönehöjningar, budgetunderbalansering och särskild skatt på den del av företagavinsten, som icke delades ut, påverkades konsumtionen i stigande riktning. Man hoppades, att de sekundära effekterna av konsumtionsökningen även skulle medföra en ökning i den privata investeringsverksamheten.

Har nu denna sida av den amerikanska ekonomiska politiken lyckats? Det nej, som svaret måste bli, är ej kategoriskt. Man fick så att säga den konjunktur, som den ekonomiska politiken var värd. Man fick en konjunkturuppgång, som i huvudsak bestämdes och styrdes av konsumtionsutvecklingen. Expansionen blev betydande, del-

vis därför att de statliga utgifterna och den federala budgetunderbalanseringen nådde så enorma belopp. Budgetunderskottet belöpte sig till icke mindre än 3 miljarder dollars åren 1934 och 1935 och till 4 miljarder dollars år 1936, under vilket år bonusutbetalningarna till veteranerna ägde rum, och motsvarade omkring 6 % av nationalinkomsten. Den privata investeringsverksamheten blev emellertid av synnerligen begränsat omfång och nära bunden till konsumtionens utveckling, vilket, såsom konjunkturteoretikerna visat, innebär en synnerligen instabil art av konjunkturuppsving.

När under år 1937 den federala budgeten i det närmaste balanserades, undergrävdes stabiliteten i hög grad. Den amerikanska ekonomin hade så att säga vant sig vid ett löpande underskott i den federala budgeten och hade svårigheter att reda sig utan det inkomsttillskott, som detta underskott betydde, just emedan man icke hade fått de efterlängtdade sekundära effekterna i form av ökad privat investeringsverksamhet. Uteblivandet av det federala inkomsttillskottet utgör naturligtvis icke hela förklaringen till det häftiga konjunkturomslaget på hösten 1937. Häri låg dock en av de väsentliga orsakerna till den labilitet, som uppstod på våren samma år.

Det är här icke fråga om att försöka ge en förklaring till det amerikanska konjunkturomslaget hösten 1937. Ytterligare ett par omständigheter kring detta omslag tjäna dock att belysa den förda ekonomiska politiken och äro av intresse även för Sveriges räkning. En följd av försöket att stimulera konsumtionen genom höjning av lönerna blev, att vinstmarginalerna trängdes hårt under uppsvinget åren 1933—1937. En förväntad lönestegring stimulerar givetvis företagandet, vilket tydligt kom till uttryck under år 1933. Under en expansion kan en måttlig lönestegring bäras och utgör även ett villkor för en stabil expansion. Även en omåttligt stor lönestegring kan bäras vid den starka stegring av produktionen och märk väl även i priser, som ägde rum mellan 1936 och 1937. Men detta skedde till kostnaden av en stark ökning i instabiliteten i det ekonomiska systemet. Den svaga vinstmarginalen — man beräknar, att aktiebolagen under 1936 i summa hade 50 % lägre vinster än under depressionsåret 1924 — och de under år 1936 av skattepolitiken framtvingade alltför stora utdelningarna hade lämnat företagen i en sårbar position. Endast ett i och för sig lätt bakslag kunde svänga om vinst i förlust och därmed bringa en deflationsprocess i gång.

En teoretiskt väl förklarlig och empiriskt omedelbart verifierbar observation är, att en misslyckad politik med offentliga arbeten — misslyckad ur den synpunkten, att de sekundära effekterna icke eller endast i ringa mån komma till stånd — ökar likviditeten i näringslivet.

Det är nämligen uppenbart, att i den mån pengarna icke användas för att köpa mera varor och för nyinvesteringar, gå de till bankerna i form av skuldbetalningar eller öka kassahållningen hos företagen. Men liksom en maskin kan få för mycket olja utan att denna pressas ut till alla delar, så kan en hushållning också få för mycket pengar utan att dessa komma i cirkulation inom alla områden. Räntan på statsobligationer sjönk sålunda kraftigt i Förenta staterna medan den förblev mycket hög exempelvis på inteckningslån.

Ett penningöverflöd blir i stället en allvarlig risk, när inflation anses hota, vilket ju var fallet från hösten 1936. Den sterilisering av bankernas reserver, som genom uppställandet av högre reservkrav avsåg att dämpa inflationstendensen, blev emellertid ett i hög grad tveeggat vapen. Här möter man ett karakteristiskt dilemma för den ekonomiska politiken. Om inga åtgärder i detta läge hade vidtagits, skulle farhågorna för inflation ha vuxit. Men när Federal Reserve Board företog sin steriliseringsaktion, stimulerades allmänhetens inflationsförväntningar just av det faktum, att myndigheterna själva uppenbarligen räknade med en inflationsrisk.

Den kanske viktigaste lärdomen av resultaten i Förenta staterna är att de offentliga arbetenas storlek i och för sig icke är utslagsgivande för finanspolitikens resultat. Det bör observeras, att den förda finanspolitiken blivit en missräkning trots det amerikanska ekonomiska systemets slutenhet. I andra länder räknar man med att en ökning av de offentliga arbetena och en underbalansering av budgeten delvis icke kommer att få resultat, därför att en del av de ökade inkomsterna användes för ökad import. Denna svårighet är ju i mindre grad förefintlig i Förenta staterna än i de flesta andra länder. Ett konjunkturuppsving måste emellertid bygga på en stegring i den privata investeringsverksamheten, och det visade sig, att denna endast i relativt ringa grad kunde stimuleras genom en ökning i konsumtionen. Man vidtog under uppsvingsåren 1933—1936 icke några väsentliga åtgärder för att direkt stimulera den privata investeringsverksamheten. Valutadeprecieringen kunde genom åtföljande exportstegring av kända skäl icke bli en tillräcklig hävstång för uppsvinget i Förenta staterna. Man kunde i efterhand tänka sig, att en kombination av kostnadsänkning och expansion av köpkraften hade varit en mera rimlig utväg än den väg, som man slog in på och som i stället innebar köpkraftsökning genom en expansiv finanspolitik i kombination med höjda löner.

I sista hand samlas slutomdömet i förklaringen till att den ekonomiska politiken i Förenta staterna varit en besvikelse i formeln: bristande förtroende mellan den federala staten och det fria närings-

livet. Här finner man också ett annat dilemma i den amerikanska ekonomiska politiken. Man kan nämligen å ena sidan säga, att den federala underbalanseringen var så stor, att den skapade misstroende bland företagarna, som fruktade inflation och allmän oreda i det ekonomiska systemet, och att detta var anledningen till att investeringsverksamhet på längre sikt icke kom i gång. Men man kan å andra sidan säga, att de offentliga arbetena och underbalanseringen icke voro tillräckligt stora för att träda *i stället* för den privata investeringsverksamheten. Resultatet blev också ett uppsving, som så att säga haltade sig fram till krisen år 1937.

Förklaringen till misslyckandet av den expansiva ekonomiska politiken i Frankrike under folkfrontsregeringen samlas kanske i än högre grad omkring samma formel. Den politiska misstron tog sig uttryck i en kapitalflykt av ungefär samma storleksordning som det statliga budgetunderskottet. Expansionen blev, som vi veta, i hög grad nominell. Man fick i gång den kända kumulativa inflationsprocessen med stigande priser, växelkurser och sedelemission, medan produktionsökningen i hög grad hämmades genom införandet av 40-timmarsveckan på hösten och våren 1936—1937.

Som kontrast gentemot utvecklingen i Frankrike och Förenta staterna sättes ofta den effektiva expansionspolitiken i Tyskland. Det tyska exemplet är dock åtminstone för den betraktade perioden icke jämförbart med vad som försöktes i Frankrike och Förenta staterna. Betecknas nämligen en expansiv finanspolitik såsom lyckad, när den så småningom onödiggör sig själv därigenom att man stimulerar fram sekundära effekter särskilt i form av privat investeringsverksamhet, är det uppenbart, att den tyska expansiva finanspolitiken icke kan betecknas som framgångsrik. Man har ju där tagit steget fullt ut till en centralt styrd och dirigerad statlig investeringsverksamhet. Men även under den första tiden, under den s. k. arbetsanskaffningsperioden 1933—1935, som väl närmast kan jämföras med den diskuterade utvecklingen i Frankrike och Förenta staterna, framstå de sekundära effekterna av de stora offentliga utgifterna såsom frapperande små. De pengar, som betalades ut genom de ökade offentliga arbetena, gingo till stor del till sparande, till en ökning av kassahållningen, som hade krympt starkt under depressionen, och till återbetalning av bankkulder. Beträffande den andra sidan av konjunkturkvationen, investeringsverksamheten, rådde i allmänhet överskott på produktionskapacitet. Det fanns ännu icke något behov av reinvestering och nyinvestering. De övernormalt stora lagren måste vidare först avvecklas, vilket delvis motverkade resultatet av expansionen från det allmännas sida. Till följd av nämnda omständigheter ernåddes under

denna tid vad tyskarna kalla »Vorfinanzierung». De pengar, som betalades ut genom de offentliga arbetena, kommo genom kassaökning och sparande tillbaka till bankerna; man lyckades under senare delen av arbetsanskaffningsperioden också fondera skulder, som förorsakats av de offentliga arbetena.

Under en senare period, då arbetslöshetsproblemet i Tyskland redan i huvudsak var löst samtidigt som forceringen av upprustningen och fyraårsplanens igångsättande ställde ökade krav, kom den offentliga ekonomiska politiken i stället att direkt inriktas på att söka *dämpa* de i Förenta staterna och Frankrike så efterlängtade sekundära effekterna av den offentliga verksamhetens expansion. Prisstoppförordningen utgör ett led i försöken att hindra de sekundära effekterna av den offentliga investeringspolitiken. Höjda pris och ökade vinster stimulera ju företagen till ökade investeringar. Man ville nu i stället komma fram till en i starkare grad central dirigering av produktionen. Emissionsspärr, valutareglering, ransonering av viktiga råvaror och kommandorätt över arbetskraften genom den allmänna tjänsteplikten betyda steg i riktning mot en allt mer fullständig kontroll av näringslivet och äro därför av mindre intresse i detta sammanhang, när vi icke diskutera den ekonomiska politiken vid full krigshushållning.

Av intresse att i förbigående beröra är däremot ett annat led i kontrollen över de sekundära verkningarna av en fortgående kreditexpansion, vilket eventuellt kan tänkas bli aktuellt även i Sverige. Jag tänker på den s. k. nya finansplanen. De ständigt stigande kraven på statliga arbeten, upprustning o. s. v. medföra, att staten ständigt måste betala ut mera pengar. För att förhindra, att dessa pengar utan vidare komma ut i den allmänna cirkulationen och därigenom stimulera produktion och konsumtion med åtföljande prisstegringstendenser, vill man nu försöka metoden att skapa en sorts betalningsmedel, som icke cirkulera eller som i varje fall cirkulera relativt långsamt. Den nya finansplanen betyder, att staten till en viss del betalar med skattecertifikat, som gjorts så värdefulla, att en företagare helst behåller dem i stället för att använda dem som betalningsmedel för vidare cirkulation. Det finns certifikat av två typer. Den ena löper med viss ränta, medan den andra ger mycket stora förmåner i fråga om avskrivningsrätt. Avsikten är sannolikt att genom tillskapandet av ett i och för sig värdefullt betalningsmedel erhålla en relativt långsammare cirkulationshastighet för dessa nya pengar och följaktligen mindre avsevärda sekundära effekter. Man torde därtill kunna säga att minister Funk genom en bindning av likvida medel i dessa skattecertifikat avser att »torka upp efter den föregående monetära över-

svämningen». Under de föregående åren hade ju den finansiella expansionen skapat växande kassor och orsakat betydande överskott hos de stora företagen, varigenom den kontroll över och återhållsamhet i den privata investeringsverksamheten som nu åsyftas kunde försvåras.

Pressningen av näringslivets kapacitet till det yttersta i Tyskland innebär givetvis en potentiell expansionskraft inom det privata näringslivet, vilken med föreliggande statliga investeringsbehov, som ha prioritet, endast i begränsad utsträckning kan få realiseras. Denna potentiella expansionskraft, vars storlek framgår av de ständigt skärpta kontrollåtgärderna, visar uppenbarligen hän på möjligheten av stora sekundära effekter av den statliga investeringsverksamheten. I den mån man ur denna begränsade synvinkel kan göra en jämförelse med Förenta staterna och Frankrike, skulle man kunna förklara den relativa framgången i Tyskland — alltså bedömd endast med hänsyn till denna potentiella möjlighet till expansion inom det privata näringslivet — med huvusakligen följande tre faktorer: 1) Den fullständiga valutaregleringen, som förhindrat kapitalflykt och ökad import. 2) Priskontrollen, som låtit expansionen bli en »Mengenkonjunktur» och förhindrat uppkomsten av en rent nominell expansion som i Frankrike. 3) En eliminering av eller i varje fall väsentlig minskning i företagarriskerna har sannolikt bidragit till uppkomsten av expansionslusten inom det privata näringslivet. Företagarna i Tyskland ha endast i begränsad utsträckning behövt räkna med konjunkturrisker; detta i motsats till vad fallet varit t. ex. i Förenta staterna.

Den ekonomiska politiken i länder som England och Finland och även i vårt eget land visar i kontrast till erfarenheterna i Förenta staterna, Frankrike och Tyskland, att man även med relativt små medel kan nå betydande resultat. Både i England och Finland fördes en starkt restriktiv finanspolitik efter konjunkturomslaget 1929—1930. I England fick man efter depressionen ett uppsving inom hemmamarknadsindustrien. Deprecieringen, konverteringsaktionen under år 1932 och politiken med lätta pengar utgjorde grundvalen för en stark expansion inom byggnadsindustrien och hemmamarknadsindustrien. Denna utveckling understöddes ytterligare av de höjda tullarna.

I Finland var konjunkturen under 1930-talet i hög grad exportbetonad. Även där fördes som sagt en i hög grad restriktiv finanspolitik, vilken kombinerades med en utpräglad deflationspolitik med stram kreditpolitik och sänkningar av löner och priser. Detta tillvägagångssätt var icke helt frivilligt utan framtvingades av den internationella finanskrisen, som ställde Finland med sin stora svävande utländska skuld i ett trängt läge. Minskningen i köpkraften och den

restriktiva kreditpolitiken medförde givetvis en stark depression på hemmamarknaden. Å andra sidan betydde kostnadssänkningarna och deprecieringen ett stöd åt exportindustrien, som ställde denna i större beredskap än i andra länder att utnyttja första ljusning i utlandskonjunkturen. Såsom professor Montgomery framhållit, var skärpningen i depressionen det pris, som Finland fick betala för att hastigare kunna utnyttja den kommande exportkonjunkturen. En sådan restriktiv finanspolitik, förenad med deflation av priser och löner, är givetvis möjlig i ett litet land som Finland, där konjunkturutvecklingen i hög grad är beroende av exporten. Framgången för denna politik i Finland berodde också på att läget i det viktigaste exportlandet, England, så relativt snabbt förbättrades.

Om jag efter dessa exkurser i främmande länders ekonomiska politik återvänder till frågeställningen omkring den svenska ekonomiska politiken, synes denna i sin relativt stora mångsidighet ha varit jämförelsevis harmoniskt avvägd. En expansiv kreditpolitik höll köpkraften uppe och gav stöd åt hemmamarknadsindustrien. Deprecieringen innebar ett ökat skydd åt hemmamarknadsindustrien, vilken på importens bekostnad fick en ökad andel av den totala konsumtionen i landet. Jordbruksstödet förebyggde en deflationsprocess på detta område. Riksbankens valutainköp gav näringslivet ett monetärt utrymme och medförde så småningom den sänkta räntenivå, som möjliggjorde den starka expansionen inom byggnadsverksamheten. Dessa åtgärder hindrade icke exporten från att utnyttja de förbättrade konjunkturerna i utlandet, när dessa kommo.

Depressionen begränsades i huvudsak till en minskad export och en reducerad inhemsk investeringsverksamhet inom det privata näringslivet. Men ändå blev konjunkturedgången ganska djup. Exporten sjönk med 50 %, maskininvesteringarna inom industrien likaledes med 50 % och bostadsbyggandet med en tredjedel.

Bedömningen av olika faktorerers betydelse i den relativa stabilisering av konjunkturen som ernåddes och senare i det uppsving som följde är ett mycket svårt problem. Det är dock önskvärt att om möjligt få någon uppfattning om de olika faktorernas betydelse för att kunna bedöma effektiviteten hos de åtgärder, som företogs under depressionen och följande uppsving. En väg består i att försöka fastställa storleken av de omedelbara *stötar* i riktning mot konjunkturförbättring, som dessa åtgärder inneburit, *stötar* i betydelse av inkomsttillskott eller köpkraftsökning.

Från denna synpunkt kan den förda finanspolitiken studeras genom att undersöka i vad mån ett köpkraftstillskott tillkom därigenom, att staten under dessa år betalade ut mera till näringslivet än den tog

upp därifrån i form av skatter och andra avgifter. Ett sådant utgiftsöverskott kan betraktas som ett mått på det primära tillskott till inkomstbildningen inom landet, som den statliga finanspolitiken inneburit. En sådan undersökning visar, att den statliga underbalanseringen under budgetåret 1931—1932 uppgick till 151 miljoner kronor, vilket innebar en ökning med 159 miljoner kronor sedan föregående år, eftersom man under närmast föregående budgetår hade ett överskott av statsinkomster utöver utgifter med 8 miljoner kronor. Samtidigt som staten sålunda bidrog med ett inkomstillskott på 159 miljoner kronor, sjönk exportvärdet, vilket ju också kan anses representera inkomstbildning i landet, med 175 miljoner kronor. Om man endast ser på dessa siffror, representerande primära inkomstillskott, kan man alltså tala om en ganska effektiv kompensation för exportminskningen genom den expansiva finanspolitiken.

Under följande budgetår minskades emellertid inkomstillskottet från statsbudgeten till 117 miljoner kronor, d. v. s. med 34 miljoner kronor. Även under budgetåret 1933—1934 låg inkomstillskottet på en lägre nivå, 126 miljoner kronor, och det sjönk under budgetåret 1934—1935 med 56 miljoner kronor till 70 miljoner kronor trots byggnadsstrejkens upphörande. Något paradoxalt uttryckt kan man säga, att detta betyder, att finanspolitiken efter budgetåret 1931—1932 års mera oavsiktliga expansion utövade ett deflationistiskt tryck på näringslivet trots aktningvärda åtgärder att öka köpkraftsstimulansen. Exportvärdeökningen uppgick däremot till 131 miljoner kronor mellan åren 1932 och 1933 och till ej mindre än 224 miljoner kronor mellan 1933 och 1934.

Det låter kanske förbryllande att tala om att finanspolitiken utövat ett deflationistiskt tryck på näringslivet, när den i alla fall resulterade i ett inkomstillskott. Man måste emellertid observera att om överskottet av statsutgifter utöver statsinkomster (mätt på ovan antytt sätt) minskar från ett år till ett annat, betyder detta — om man bortser från de sekundära verkningarna — att statens bidrag till inkomstbildningen har minskat. De sekundära effekterna bli ett kapitel för sig. Den omständigheten att staten under hela perioden 1931—1935 gett ut mera pengar än den tagit in, betyder endast ett tillskott till köpkraften utöver vad en neutral finanspolitik med balanserad budget skulle ha medfört.

Man måste i en bedömning av olika faktorerers relativa betydelse jämföra den statliga finanspolitikens »stöteffekt» med övriga faktorerers roll i uppsvinget mätt på samma vis. Försöksvis kan man uppställa en kalkyl, som bygger på följande resonemang. Exporten representerar en verksamhet, som ger ett nettotillskott av köpkraft till det

svenska samhället, därför att vad som tjänas inom exportindustrien motsvaras av en produktion av varor, som säljas i utlandet. Exporten har på denna grund en »strategisk» ställning i inkomstbildningen. Givetvis bör emellertid icke hela exportvärdet tillräknas inkomstbildningen. För enkelhetens skull kunna vi antaga (och underskatta därmed sannolikt effekten), att hälften av exportvärdet representerar nettoinkomstbildning inom landet. För att jämföra stöteffekten via betalningsförbindelserna med utlandet med den statliga ekonomiska politiken bör från halva exportvärdet dragas importvärdet av konsumtionsvaror. En på detta sätt utförd kalkyl ger nu till resultat ett netto, som sjönk från 375 miljoner kronor år 1929 till omkring 100 miljoner kronor för vart och ett av åren 1931 och 1932. Vid omkring samma tid var det köpkraftstillskott, som kom från finanspolitiken, 151 miljoner kronor. Under år 1933 steg tillskottet från utlandsförbindelserna till 230 miljoner kronor och år 1934 till 315 miljoner kronor, medan det statliga inkomsttillskottet sjönk till 126 resp. 70 miljoner kronor.

Det kan vara av intresse att i en lika ungefärlig uppskattning söka belysa deprecieringens betydelse för den relativa nedskärningen av importen och därmed komma fram till en uppfattning om det utrymme, som därigenom beretts för hemmamarknadsindustriens expansion. Man skulle närmast såsom räkneövning kunna kalkylera på följande sätt. Under 1920-talet steg importvärdet i ungefär samma takt som nationalinkomsten. Efter deprecieringen 1931 ägde en radikal förändring i detta hänseende rum. Importens andel av produktion och omsättning inom landet undergick under följande år en väsentlig minskning. Detta berodde naturligtvis icke enbart på deprecieringen, men denna torde likväl ha spelat en utslagsgivande roll för denna förändring. Antag att importen även i fortsättningen skulle ha utvecklats sig parallellt med nationalinkomsten. Vad skulle följderna ha blivit? Under denna förutsättning skulle hela överskottet i betalningsbalansen under åren 1932—1936 ha försvunnit och riksbankens stora valutaköp med därav följande utpressning av penningmedel i rörelsen ha uteblivit, en process, som ju i hög grad bidrog till den under dessa år fortgående ökningen i likviditeten och sänkningen av räntenivån. Detta är emellertid en omständighet, som icke direkt berör vår kalkyl. Vad det här gäller att konstatera är, att skillnaden mellan den beräknade »teoretiska» import, som antages utveckla sig parallellt med nationalinkomsten, och den import, som faktiskt kom till stånd efter deprecieringen, representerar det kalkylerade utrymmet för den inhemska produktionens expansion. Detta utrymme växte från 80

miljoner kronor år 1931 till icke mindre än 310 miljoner kronor år 1933.

I alla dessa beräkningar hava de sekundära effekterna av »stötarna» helt försummats. Det är emellertid sannolikt, att en ökning av de statliga utgifterna i och för sig medför mindre sekundära effekter genom en stimulans åt det privata näringslivet än en ökning av exporten eller en stegring av den inhemska investeringsverksamheten. En ökning av exporten eller av den inhemska investeringsverksamheten är i allmänhet en signal till mer allmänt förbättrade tider, medan reaktionen inför ett ökat statligt budgetunderskott i allmänhet måste bli mera passiv. Slutsatsen av dessa jämförelser bör därför enligt min mening bli, att den aktiva statliga finanspolitiken varit av stor betydelse för dämpande av konjunkturedgången 1931—1932, men att den varit av relativt liten och sjunkande betydelse under det därefter följande uppsvinget. De komparativa undersökningar mellan utvecklingen i Finland och Sverige som professor Montgomery utfört synas bestyrka denna uppfattning. Härtill kommer såsom ett moment, som ytterligare ökar betydelsen av export- och importutvecklingen i jämförelse med finanspolitiken, att betalningsbalansens utveckling såsom följd av relationen mellan export och import samt en utebliven kapitalexport haft avgörande betydelse för kapitalmarknaden. Riksbankens köp av valutor för nära 1,500 miljoner kronor under åren 1933—1938 ha, som vi veta, varit en utslagsgivande orsak till den växande likviditeten inom näringslivet och sänkningen av räntenivån, vilken varit en väsentlig betingelse för den höga byggnadsverksamheten under 1930-talet.

Det är med utgångspunkt från erfarenheter av denna art, som jag nu vill söka bedöma möjligheterna för den ekonomiska politiken i nuvarande läge. Av största betydelse är därvid att framhäva, att de instrument, som vid den sista depressionen visade sig vara särskilt effektiva, nu sannolikt förlorat en stor del av sin skärpa.

1) En depreciering av kronan synes i ett framtida depressionsläge icke komma att verka lika effektivt som år 1931. Den gamla guldmentaliteten likaväl som lusten att till kostnad av minskade guld- och valutareserver och ökad arbetslöshet fasthålla vid vissa växelkurser torde helt och hållet ha försvunnit. Även om depreciering icke samtidigt skulle företagas i andra länder, kommer man att på andra håll tämligen omedelbart söka skydda sig med den moderna handelspolitikens många hjälpmedel. Det torde därför bli mindre möjligt att i en kommande depression med hjälp av en depreciering av kronan häva oss på bekostnad av andra länder.

2) Elasticiteten i räntenivån nedåt torde redan vara tämligen helt

utnyttjad, och man har knappast att vänta en ytterligare väsentlig nedpressning av räntan. En sänkning av räntan torde ha varit en väsentlig förutsättning för det starka uppsvinget efter 1933. En ytterligare nedgång i räntenivån kan knappast realiseras utan allvarliga institutionella rubbningar. En fortsatt utpumpning av likvida medel från riksbanken — som metod att ernå en ytterligare nedpressning av räntan — om trots allt överskottet i handelsbalansen skulle fortsätta, kan icke hälsas enbart med tillfredsställelse. Tillgången på betalningsmedel är redan snarast för stor och fyller ingen särskild funktion. En riklig tillgång på likvida medel ökar dessutom risken för inflation, om en utveckling med stigande pris i framtiden blir aktuell.

3) Det är möjligt, att den lätt åtkomliga marginalen för ökad självförsörjning nu är mindre än vid 1929 års konjunkturomslag. Här är det givetvis ytterst svårt att få statistiska belägg. Det synes dock icke osannolikt, att en fortsatt tendens till sänkning av importens andel i den inhemska försörjningen betyder övervinnande av betydligt större motstånd (t. ex. i form av dyrbara anläggningar), än under 1930-talet, vartill kommer, att man icke har den effektiva hjälp, som självförsörjningstendenserna fingo genom deprecieringen.

4) Bostadsbyggandet, som betydde så mycket för det föregående uppsvinget, torde icke längre stå inför lika stora möjligheter till fortsatt expansion, dels därför att räntan icke kan väntas ytterligare starkt nedpressad, dels emedan beräkningar på grundval av de s. k. reala faktorerna, d. v. s. familjebildningen, befolkningens tillväxt m. m., ge ganska pessimistiska resultat beträffande möjligheterna till en mer automatisk utvidgning av bostadsbehovet. En fortsatt expansion av bostadsbyggandet måste förutsätta en stark stegring av bostadsstandarden eller en nedpressning av byggnadskostnaderna.

Till faktorer, som äro gynnsammare än vid den förra depressionen, har man å andra sidan att räkna följande tre omständigheter: En stor valutareserv, som ju saknades åren 1930—1931, ett utbyggt jordbruksstöd, som hindrar en hastig minskning av inkomsterna på detta område, och slutligen en starkt konsoliderad ställning inom näringslivet. Alla dessa för en stabil konjunktur i och för sig gynnsamma faktorer äro emellertid *passiva*. Varifrån kan vid ett konjunkturomslag eller i en depression stimulansen till en effektiv motkonjunktur komma?

Slutsatsen, så långt denna inventering av den offentliga ekonomiska politikens medel och förutsättningar sträcker sig, skulle bli, att i en kommande depression långt större vikt måste läggas vid en expansiv finanspolitik, som under i övrigt med 1931—1933 likartade omständigheter dels måste träda snabbare i funktion, dels måste resul-

tera i avsevärt större inkomstillskott. Denna slutsats bygger alltså på den uppfattning, som jag i det föregående givit uttryck åt, nämligen att övriga för ett uppsving väsentliga faktorer nu synas bli mindre verksamma än under 1930-talet.

Exemplet från Förenta staterna visar emellertid riskerna av att i alltför stor utsträckning lita till detta led i den ekonomiska politiken. Man måste ju bl. a. tänka på betalningsbalansens läge och jämväl taga hänsyn till att exportindustrien bör stå i beredskap med hänsyn till tillgången såväl på arbetskraft som material för att snabbt kunna utnyttja en eventuell ljusning i exportkonjunkturen. Räknar man med en varaktig försämring i exportmöjligheterna blir en ren köpkraftsstimuleringspolitik under alla omständigheter förfelad.

Ett ytterligare argument, som synes tala emot en betydande ökning av de statliga utgifterna under en kommande depression, äro ju svårigheterna att administrera och effektivt utnyttja möjligheten av ett stort budgetunderskott. Frågan uppstår då, om icke en sådan utjämnande investeringspolitik, som det i sista hand gäller, skulle kunna utföras i *mer decentraliserad form*. Härigenom nås större smidighet och anpassning efter behoven på olika områden. Jag tänker då icke endast på möjligheten av att de affärsdrivande verken och även kommunerna i ökad grad skulle kunna bringas att etablera motkonjunktur genom ökade investeringar under depressionen utan även på lämpligheten att de privata företagen särskilt inom industrien stimuleras till investeringsverksamhet under sådana tider. Det gäller härvid att i möjligaste mån förhindra, att industriens maskininvestering sjunker med 40 eller 50 % eller anläggningsverksamheten till hälften, såsom skedde under den förra depressionen.

Det är naturligtvis icke möjligt att inom ramen för detta föredrag närmare ingå på metoderna att frammana en motkonjunktur även inom det privata näringslivet. Här kräves ett ökat samarbete mellan staten och näringslivet särskilt med hänsyn till koordinationen av långtidsplaneringen för investeringsverksamheten. Svårigheterna ligga i att utöver allmänna överenskommelser finna praktiskt användbara former för en dylik decentraliserad expansionspolitik.

Diskonto-, valuta- och kreditpolitiken har den stora fördelen att göra de *allmänna* betingelserna för en expansion inom det privata näringslivet gynnsamma utan att staten behöver i detalj övervaka och kontrollera åtgärderna på olika områden. Om man vill undvika att genom olika former av lån, subsidier, prisstöd och andra dylika åtgärder, som ju innebära ett statligt detaljgripande med uppenbara faror, få i gång en motkonjunktur inom det privata näringslivet under en depression, synes en framkomlig väg ligga på skattepoliti-

kens område. Ett steg i den riktningen utgör den nya förordning, som ger möjlighet till skattefri avsättning av medel till s. k. konjunkturinvesteringsfonder att användas under en depression. Fråga är emellertid, om man icke i en radikalare utformning skulle kunna tänka sig, att staten underbalanserar budgeten i ett depressionsläge icke endast genom att öka utgifterna för allmänna arbeten o. dyl. utan även genom en planerad minskning av inkomsterna. Detta skulle naturligtvis icke ske över hela linjen utan under garanti att de medel, som icke behövde inbetalas i form av skatt, komma till effektiv användning i form av investeringar. Härigenom skulle det privata företagskapitalets virulens så att säga tillgodoses utan att detta med nödvändighet behövde innebära, att det statliga intresset med hänsyn till inkomstfördelningen behövde tillbakasättas.

Vid bedömningen av möjligheterna att efter dessa linjer komma till en effektiv konjunkturpolitik måste man dock ihågkomma, att industrien icke utan vidare kan öka investeringsverksamheten under en depression. Risken för felinvestering är naturligtvis mycket större under en stagnation än under en expansion. Industriens investeringsverksamhet under en depression synes framför allt kunna ta formen av ökad rationalisering och därjämte mer socialt inriktad byggnadsverksamhet, medan investeringar i sikte på en expansion av driften knappast bli möjliga att åstadkomma generellt. I en övergående depression få vi emellertid vara nöjda, om produktionsnedgången kan begränsas och konsumtionen hållas uppe; arbetslösheten är den kostnad vi få betala för att åter kunna komma med i ett förväntat uppsving på de utländska marknaderna för våra exportvaror.

I de senare årens diskussioner av dessa frågor har gång på gång bristen på riskvilligt kapital och sparande framhållits. Man säger, att sparandet i och för sig är tillräckligt stort, men att riskvilligt kapital felas. Man kan ju knappast klaga på den totala investeringsverksamhetens volym; under 1920- och 1930-talen har denna, såsom den allmänna ekonomiska expansionen visar, varit fullt tillfredsställande. Svårigheten måste väl närmast anses gälla framtiden, sedan de gamla och säkra fårorna inom ekonomiskt företagande plöjts färdiga. Det är alltså här fråga om nödvändigheten att få en expansion på *nya* områden, som icke i samma grad böra och kunna tagas om hand av existerande företag. Problemet blir aktuellt i synnerhet vid en strukturkris av den art, som jag tidigare talat om, då vi få en försämring av våra exportmöjligheter på längre sikt, och då det i en nyinriktning av produktionens fördelning på olika områden blir nödvändigt att få fram nya företag på nya områden. Principiellt finns det två vägar ur denna svårighet. Dels kan man öka tillgången

på virulent sparande, dels kan man minska riskerna. På den första utvägen kan man giva ett kanske något drastiskt exempel genom att föreslå, att man skulle låta företag slippa betala skatt, om de använde pengarna för ny investeringsverksamhet. Man skulle alltså för en företagare uppställa alternativet: Betala skatt eller investera! Det finns givetvis en rad modifierade metoder med samma syfte, som synas mindre drastiska. Den andra vägen är mindre utgiftsbetonad och mer organisatorisk. Det gäller här att minska riskerna för företagande, när bristande tillgång på riskvilligt kapital hindrar näringslivets expansion på nya områden. Här möter man frågan på vad sätt staten kan inträda såsom riskbärare utan att förkväva förtroende och privat initiativ.

Utom ramen för detta föredrag faller den fråga, som här nödvändigtvis måste komma upp, nämligen på vilka områden ny företagssamhet kan tänkas komma till stånd. Med hänsyn till de risker jag omnämnde i början av mitt föredrag kan den frågan ställas, om en expansion resp. en motkonjunktur icke bör sökas just efter linjer, som öka vår självförsörjning och minska vårt beroende av utlandet, detta väl i medvetande om de risker, t. ex. i form av repressalier mot vår export, som kunna uppstå. Lika väl som de offentliga arbetena tvingas taga formen av militära anläggningar kunna vi försöka diskontera ett framtida knapphetstillstånd i fråga om råmaterial och arbetskraft och redan nu söka rusta oss för denna eventualitet i ett aktuellt läge, som delvis utmärkes av brist på nya expansionsfält. Ett sådant område, den kemiska industrien, har ofta nämnts i diskussionen.

Jag har härmed berört problem, som huvudsakligen falla utanför våra erfarenheter av offentlig ekonomisk politik under den betraktade epoken, men som på grund av det i början av föredraget skisserade, relativt komplicerade riskläget för den ekonomiska utvecklingen icke kunna förbigås, när framtida planer för den ekonomiska utvecklingen diskuteras. Därmed vill jag endast ha antytt, utan att på något sätt vilja göra anspråk på att komma med några bärande synpunkter, att effektiviteten hos diskuterade åtgärder, ehuru ett problem för sig, icke endast bör studeras mot bakgrunden av en ren konjunkturförsämring av ungefär samma typ som under åren 1930—1933.

Härefter yttrade sig:

Professor **E. Heckscher**: När jag fick kallelsen till detta sammanträde och läste formuleringen av diskussionsämnet: »Den ekonomiska politikens möjligheter, några principiella synpunkter med ledning av de senaste årens erfarenhet i olika länder», gjorde jag mig en alldeles felaktig föreställ-

ning om vad som var åsyftat. Jag trodde, att föredraget skulle vara ett bidrag till en fråga, som jag själv ofta har tänkt på utan att på något sätt penetrera den, nämligen i vad mån det finns möjligheter för staten eller över huvud taget för offentliga korporationer att genomföra vad de önska, alltså i vad mån det ekonomiska livet gör ett motstånd, som hindrar avsedda verkningar av ekonomisk politik. Det är en fråga, som ofta varit uppe och som på sin tid formulerades av den österrikiske nationalekonomen Böhm-Bawerk i en skrift med titeln »Macht oder ökonomisches Gesetz», där han diskuterade frågan om motsättningen mellan de automatiska, av viljeakter ej kontrollerade tendenserna å ena sidan och ingripandenas makt över det ekonomiska livet å den andra. Om man vill studera den frågan, måste man, såvitt jag förstår, obetingat ta hänsyn till mycket olika förutsättningar. Man måste se vilka möjligheter icke »staten» som sådan utan den ena och andra staten har, och man måste i än högre grad undersöka, huruvida den allmänna prägel, som det ekonomiska livet har under olika tider, skapar resp. hindrar möjligheterna för den statliga politiken. Det är en ytterst tacksam uppgift att närmare undersöka dessa ämnen, och det är något, som borde göras. Det borde emellertid också göras något mera. Man borde nämligen undersöka vilka konsekvenser för det ekonomiska livet självt det har, om den ekonomiska politiken når effektivitet i ena eller andra hänseendet.

Det var nu mycket kortsynt av mig att föreställa mig, att ämnet i verkligheten skulle vara detta, därför att våra dagars nationalekonomer, särskilt de yngre, mena konjunkturpolitik, när de tala om ekonomisk politik. Därför borde jag ha förstått, att det i verkligheten var ett föredrag om konjunkturpolitik, vilket emellertid icke på något sätt framgår av ämnets formulering. Det är emellertid en ganska underordnad fråga, om man här talar om vad som förefaller vara ämnets innebörd eller har valt ett annat ämne än det formulerade. Däremot har det betydligt större intresse att fråga sig, vad som därvidlag är önskvärt eller icke önskvärt. Det är givetvis en praktisk fråga, som beror på vad man anser vara viktigt eller oviktigt i det ena och andra läget.

Med mycket stort intresse och med mycket stor uppskattning lyssnade jag till en hel del av vad docenten Lundberg hade att säga, och jag är övertygad om att en hel del av detta är väl värt en lång diskussion. Därför är det med dåligt samvete, som jag försöker vända bort diskussionen från det ämne, som docenten Lundberg har valt för sitt föredrag. Jag är emellertid övertygad om att misslyckas, och då kommer ju docenten Lundberg sedan till sin rätt igen, och diskussionen ägnas ånyo åt det ämne, som han har valt, i stället för åt det ämne, som jag skulle önskat välja.

Det fanns i verkligheten ingen tvekan om vad docenten Lundberg åsyftade, när han särskilt i början av sitt föredrag kopplade bort allt det, som, såvitt jag kan förstå, är bestämmande för det nuvarande läget. Han förklarade, att sådana företeelser som krigsrisker och över huvud taget makt-politiska ingripanden vore störande faktorer, som stode i vägen för en planmässig ekonomisk verksamhet och som han därför helt enkelt måste lämna åsido vid sin diskussion av vad som gjorts i den ena eller andra riktningen och vad som skulle kunna göras i framtiden. Jag medger visst, att man kan ställa upp ett seminarieämne på det sättet, men det förefaller mig icke, som om det vore vad vi för närvarande behövde, ty vad

vi för närvarande behöva är raka motsatsen. Vi behöva en diskussion just av de frågor, som icke höra till en problemställning, som helt och hållet tar sikte på konjunkturläget och dess eventuella framtid.

Jag kanske på denna punkt ett ögonblick får gripa tillbaka på den diskussion, som förekom i denna förening för tre månader sedan. Då rådde det något delade meningar mellan den dåvarande inledaren, chefen för finansdepartementet, och mig om vad finanspolitiken i nuvarande stund kräver. Jag tog mig friheten framhålla, att det föreföll mig, som om vad som krävdes icke var en bedömning av finanspolitiken med hänsyn till framtida konjunkturer, utan en bedömning av finanspolitiken med hänsyn till de påfrestningar, som svenska staten kan väntas bli utsatt för under den allra närmaste tiden. Detta vann ingen anslutning vare sig från inledaren eller från flertalet övriga talare. Inom två månader efter denna diskussion har emellertid framlagts en ny försvarsproposition, som innebär djupgående statliga åtgärder med mycket vittgående finansiella konsekvenser utan att, såvitt jag vet, något har gjorts i förväg eller ens tills dato för att klargöra vilka finansiella konsekvenser dessa åtgärder kräva. Därför ha vi också fått en yrvaken och förvirrad diskussion om huruvida man skall täcka de nya utgifterna med lånemedel eller med skattemedel och om man i senare fallet skall använda spritskatter eller inkomstskatter eller över huvud taget direkt beskattning, huruvida den direkta beskattningen bör bestå i en påbyggnad av det bestående inkomstskattesystemet eller en ny förmögenhetsskatt eller en ny värnskatt o. s. v. Jag menar alltså, att jag tyvärr har fått rätt, när jag framhöll, att det var ett ganska grundläggande misstag, då man för tre månader sedan icke tog i betraktande det världspolitiska läge, som för närvarande föreligger och som medför mycket vittgående konsekvenser i alla möjliga hänseenden för den statliga verksamheten. Jag tror icke, att man behöver vara utrustad med någon särskild spådomskonst för att kunna säga, att den försvarsproposition, som nu blivit framlagd, icke kommer att bli den sista inom en ganska nära framtid, försåvitt vi över huvud taget ha att räkna med fortsatt självständighet för vårt land.

Detsamma gäller i ganska hög grad om den ekonomiska politikens möjligheter i trängre mening, alltså frånsatt den egentliga finanspolitikens möjligheter. Under ett sådant läge som 1936—1937, då världskrisens skärpning icke på långt när hade gått så långt som för närvarande, var det fullt rimligt och riktigt, om man lade till grund för sin bedömning en i viss mån autonom konjunkturutveckling, alltså en utveckling av konjunkturerna, som icke i någon väsentlig mån påverkades av maktpolitiska åtgöranden. Om man däremot för närvarande gör på samma sätt, förefaller det mig, som om man hade övergivit verklighetens mark. För närvarande är det enda, som kan läggas till grund för en bedömning av vad som bör ske, vilka konsekvenser världspolitiken kommer att få för alla länders ekonomi och icke minst för Sveriges.

Översatt till mer administrativa termer skulle denna tankegång betyda, att Konjunkturinstitutet icke i närvarande stund närmast har att tjäna hänsynen till konjunkturutvecklingen utan närmast har att tjäna det konjunkturmoment, som ligger i en verksamhet, som i första rummet tillhör Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Vi ha för närvarande att i första hand inrikta oss på ett försvar, som kommer att ha

djupgående verkningar i de mest olika riktningar, och däruti skall konjunkturpolitiken inkopplas. Den skall icke drivas självständigt i förhållande till den andra uppgiften, därför att det innebär en överklig problemställning. Jag antar, att man icke hyllar den uppfattningen, att konjunkturerna göra sig gällande i strid mot vilka som helst politiska åtgärder, eftersom man samtidigt säger, att man kan påverka konjunkturerna genom olika politiska åtgärder. Man kan ju icke gärna mena, att man visserligen kan påverka konjunkturerna genom inrikespolitiska åtgärder, men att utrikespolitiska åtgärder skulle lämna konjunkturerna oberörda. Det är alltså alldeles påtagligt, att i den mån världspolitiken och vår politik få en bestämd inriktning, får detta en mycket stark inverkan på konjunkturförloppet. Jag säger visst icke, att det är bestämmande för konjunkturförloppet, men det kommer att i högsta grad inverka på vad som sker i konjunkturmått både i världen i dess helhet och i vårt land. Därför menar jag, att vad som för närvarande behöver göras av de personer, som sitta i Konjunkturinstitutet, för att närmare undersöka konjunkturutvecklingen och de åtgärder, som denna utveckling bör föranleda, är att ställa sig till Rikskommissionens för ekonomisk försvarsberedskap förfogande för att denna i sin verksamhet skall kunna draga fördel av den speciella insikt, som man besitter i det förra institutet, och använda den för sina ändamål. Jag hoppas, att Konjunkturinstitutets härvarande ledamöter icke ta illa upp, om jag alltså föreslår, att de med en viss anspråkslöshet underordna sina uppgifter den uppgift, som tillhör vad som i alla fall helt enkelt är det fundamentala för vårt samhälle, nämligen att bevara landets trygghet.

Professor **B. Ohlin**: Jag skall naturligtvis icke taga upp det stora flertalet av de många spörsmål, som docenten Lundberg berörde och om vilka jag är fullt ense med honom, utan jag skall hålla mig till ett par punkter, i fråga om vilka jag har en i någon mån avvikande mening. Jag vill dock först understryka en av hans synpunkter, därför att han gick relativt lätt förbi den, nämligen att om vi skola bedriva en målmedveten ekonomisk politik — man kan ju kalla det konjunkturpolitik, som professor Heckscher gör, om man så vill, men i så fall konjunkturpolitik i mycket vidsträckt bemärkelse — så är det av största vikt, att allmänheten och framför allt affärsmännen få en någorlunda riktig föreställning om denna politikens innebörd och förutsättningar. I annat fall kommer allmänheten lätt att tro, såsom exempelvis i rätt hög grad varit fallet i Amerika, att det är något utomordentligt osunt och onaturligt med en underbalanserad budget. En sådan uppfattning kan åstadkomma väsentliga skadeverkningar. Om några människor bidra till att sprida sådana villoläror, är det klart, att detta kan försvåra bedrivandet av en rationell konjunkturpolitik.

I detta sammanhang skulle jag, eftersom professor Heckscher gjorde en reflexion om de yngre nationalekonomerna, vilja göra en liten reflexion om de äldre, vilka onekligen för en del år sedan med en energi, som nu lyckligtvis avtagit, gjorde gällande, att en expansiv konjunkturpolitik saknade all praktisk betydelse. Jag minns exempelvis, att professor Heckscher höll ett föredrag i Nationalekonomiska föreningen för fem eller sex år sedan, i vilket han sade, att han icke trodde på att offentliga arbeten skulle kunna ha någon expansiv verkan. Se på England i slutet av 1920-

talet, sade han, där hade man en hel del offentliga arbeten men fick ändå icke någon högkonjunktur. Därvid förbigick han helt, att dessa offentliga arbeten icke voro lånefinansierade utan finansierade med löpande statsinkomster och därför icke kunde ha någon väsentlig expansiv effekt. Han berörde ej heller, att ingen vet, hur konjunkturerna i England skulle ha blivit på 1920-talet utan dessa arbeten.

När man diskuterar de principfrågor, som docenten Lundberg med rätta dragit fram, skulle det vara av stort intresse att få veta, huruvida den bland de äldre ekonomerna företrädde nationalekonomiska skola, som jag skulle vilja kalla *den kontraktiva* — den talar i stort sett samma språk som en del affärsmän och bankmän, vilka vilja, att man under dåliga tider skall draga åt svängremmen och spara och inskränka sig på alla möjliga sätt — fortfarande har samma mening eller om den numera väsentligt modifierat sin uppfattning i överensstämmelse med de nyare tankegångar, som att döma av den vetenskapliga litteraturen numera ha en förkrossande majoritet av anhängare.

Beträffande den statliga politikens verkningar i Sverige skulle jag vilja anmäla en något avvikande mening, när docenten Lundberg talade om att staten utövar ett deflationstryck, när den under ett visst år med lån finansierar utgifter till mindre belopp än den gjort ett år tidigare. Det är klart, att om någon knuffar mig i ryggen, rör jag mig framåt litet fortare än eljest, och att jag, om vederbörande en period knuffar mig kraftigt men en annan period mindre kraftigt, kan kritisera honom och säga, att det är hans fel, att det nu icke går lika fort framåt. Om man emellertid kallar detta för ett *tillbakadragande* inflytande, så undrar jag, om det är en särskilt klagörande terminologi. Jag är icke blind för att docenten Lundberg kan svara, att det är en smaksak, men jag vill ändå som min mening uttala, att det kanske kan vara något vilseledande att använda en dylik terminologi.

Däremot vill jag helt och hållet ansluta mig till hans uppfattning, att bland de expansiva krafter, som ha verkat från år 1933, torde den offentliga finanspolitiken icke ha varit den mest vägande utan ha hört till den grupp av faktorer, som haft sekundär betydelse. Det förefaller mig, som om hans resonemang och för övrigt också åtskilligt annat talar för riktigheten av den uppfattningen. Emellertid kan man enligt min mening mycket lätt underskatta betydelsen av denna lånefinansiering, och även docenten Lundberg föreföll i någon mån göra detta, när han ville bedöma den expansiva kraften av den offentliga finanspolitiken genom att undersöka hur mycket av lånefinansierade utgifter vi haft under de olika åren. Det förhåller sig såvitt jag kan förstå så, att under en kontraktionsperiod får en relativt stor lånefinansiering relativt liten expansiv effekt, under det att en lånefinansiering av samma storlek under en expansiv period, alltså under ett konjunkturuppsving, kan få större effekt.

Jag skall belysa detta med några siffror. Om staten exempelvis från år 1933 till år 1934 ökar sina utgifter med 275 miljoner kronor — jag rör mig här med fingerade tal — så får detta en expansiv effekt, d. v. s. det blir ökad rörelse i landet, så att skatter och tullinkomster o. s. v. stiga med låt mig säga 75 miljoner kronor. Den statliga nettoupplåningen kan då stanna vid 200 miljoner kronor. Man kan då näppeligen såsom docenten Lundberg bedöma den expansiva effekten enbart med utgångspunkt

från storleken av statens nettoupplåning. Jag tycker för min del, att man skall använda siffran 275 miljoner kronor. Jag menar alltså, att under en period, då såväl den statliga finanspolitiken som andra faktorer men framför allt den förra bidraga till ett uppsving, kommer nettoupplåningen att bli mindre än den ökning av de statliga utgifterna, som har en viss expansiv kraft. Om man endast ser på nettoupplåningen, underskattar man det inflytande, som den statliga utgiftspolitiken har haft. Om man alltså jämför budgeten för deflationsåret 1931/32 med en upplåning på ungefär 150 miljoner kronor med upplåningen under kalenderåret 1934, då nettoupplåningen belöpte sig till ungefär 200 miljoner kronor, så tror jag man har rätt att säga, att den expansiva kraften hos den statliga finanspolitiken under kalenderåret 1934 var högst betydligt mycket större än under budgetåret 1931/32. Av docenten Lundbergs framställning fick man däremot en motsatt bild.

I fråga om räntesänkningen delar jag helt hans uppfattning, att riksbankens inköp av valutor haft mycket stor betydelse, men jag vill framhålla, att om vi icke hade haft alla dessa valutor, som riksbanken nu kunnat köpa, så hade det ändå varit möjligt att nå i stort sett samma resultat genom köp av skattkamarväxlar, varigenom man på samma sätt kunnat överfylla penningmarknaden. Sätillvida tycker jag icke, att den indirekta verkan av exportökningen och importminskningen behöver anses ha varit så stor, som docenten Lundberg ansåg. Hade denna exportökning o. s. v. uteblivit, kunde man nämligen med lätthet ha balanserat detta förhållande genom en dylik finanspolitik. Däremot är det klart, att den direkt stimulerande verkan av exportökningen måste tillmätas den allra största betydelse och väl också var huvudfaktorn till förbättringen under denna period.

Även om man vid besvarandet av frågan om vad som skall göras i framtiden såsom docenten Lundberg utgår ifrån, att läget i vissa hänseenden nu är mindre gynnsamt än tidigare, vilket jag helt kan acceptera, så tvekar ändå åtminstone jag att acceptera hans ståndpunkt, när han uttryckte en viss sympati för större självförsörjning, varigenom man, om det icke uppstode några handelspolitiska hinder, skulle kunna tänka sig att stimulera en del hemmamarknadsproduktion. Mig förefaller detta på lång sikt vara ineffektivt, ty det finns ju ändå något, som heter det internationella varuutbytets effektivitet, även om det numera icke är så modernt att tala om det. Dessutom får man nog icke skjuta åt sidan risken för att utlandet kommer att tillgripa motåtgärder.

Enligt min uppfattning skulle man vid utarbetandet av närmare planer för framtiden göra klokt uti att redan från början koncentrera sig på ett annat område, där vi ha ett stort investeringsfält med utrymme för energiska insatser, vilka dessutom skulle innebära, att vi ge vårt folk något, som det innerligen väl behöver, nämligen bättre bostäder. Det finns ett alldeles kolossalt behov både i städerna och på landsbygden av bättre bostäder och av andra byggnader. Jag kan icke neka till att jag ser vårt svenska »planhushållningsproblem» till nästan 50 % såsom en fråga om vad man kan göra för att vid en utifrån kommande depression vidmakt-hålla och något öka husbyggandet i Sverige. Även om det skulle vara så, att de giftasvuxna åldrarna komma att minskas i antal eller rättare sagt tillväxa något mindre snabbt än förut och även om räntan icke skulle

sjunka ytterligare, så finns det andra möjligheter att åstadkomma en stor husbyggnadsverksamhet. Jag medger, att svårigheter möta. Som jag ser saken, utgör det framför allt det socialdemokratiska partiets möjlighet till insatser på detta område, att det kan medverka till att byggnadsindustriens kostnader justeras på sådant sätt, att det skapas förutsättningar för en stor byggnadsverksamhet även vid en depression. Först i andra rummet bör man enligt min mening sätta frågan om beviljande av offentliga subventioner, vilka ju även kunna bidra till att göra en stor byggnadsverksamhet räntabel under en depression.

Om man kan åstadkomma en icke blott bibehållen utan något ökad byggnadsverksamhet, så förefaller det mig, som om man skulle kunna vänta, att i de flesta situationer depressionstendenserna till största delen skulle kunna uppvägas genom den från byggnadsverksamheten kommande stimulansen. Om man däremot låter byggnadsverksamheten falla samman och gå ned till hälften eller tredjedelen under en depression samtidigt som exporten är utsatt för svåra påfrestningar, få vi säkerligen ett utomordentligt svårt läge.

Docenten Lundberg föreslog skattesänkning med villkor, att pengarna användas för investering inom affärlivet. Jag vill framhålla, att detta i realiteten är detsamma som 100 % statlig subvention. Jag undrar emellertid, om man icke kan finna även andra vägar, där man nöjer sig med något mindre subvention. Den anordning med konjunkturinvesteringsfonder, som vi ha fått och som möjligen skulle kunna något utvidgas, innebär en subvention lika med skattens andel av inkomstbeloppet, d. v. s. den är av storleksordningen 20 %. Det skulle ju kunna finnas en medelväg mellan 20 och 100 % subvention, som man snarare skulle kunna tillgripa.

Beträffande hela denna fråga, vill jag understryka den oerhörda betydelse, som statens konjunkturinstitut efter vad jag hoppas kommer att få. Man kan ju icke rimligtvis sköta *någon* hithörande politik utan en ordentlig statistik över den reala investeringen i landet. Konjunkturinstitutet har redan därvidlag gjort en del, finansministern har tagit vissa initiativ och Sveriges industriförbund har på ett utomordentligt tillmötesgående och intresserat sätt skaffat in uppgifter, som verkligen äro av den allra största betydelse för bedömning av konjunkturerna och konjunkturpolitiken. Om man går vidare på den vägen och får en mera samlad bild dels av investeringarna under ett visst år, dels av planerna för ett kommande år, får man naturligtvis helt andra hållpunkter för bedömning av lämpliga åtgärder än som kan ske på annat sätt. Jag vill därför livligt uttala det önskemålet, för övrigt förmodligen överflödigt, att man går vidare på den inslagna vägen.

Låt mig till sist också säga ett par ord till professor Heckscher, så att han icke skall bli alldeles sannspådd i fråga om att diskussionen efter hans inlägg skulle komma tillbaka till inledaren. Professor Heckscher säger, att för närvarande skola vi se vårt ekonomiska problem utslutande ur synpunkten, som jag vill uttrycka det, av att förbereda en svensk krigsekonomi. Han hänvisade till diskussionen i januari och sade, att han därvid hade hävdad, att det var frågan om krigsrisk och dess finansiella konsekvenser, som vi främst måste diskutera, och han hade, som han sade, redan fått rätt. Jag är ledsen över att behöva anmäla en helt av-

vikande mening. Det förefaller mig, som om de extra ordinära försvarsutgifter på 60 à 70 miljoner kronor, som nu föreslagits och som hade sin motsvarighet i fjol, ingalunda ha överraskat någon människa i detta land och förmodligen icke heller professor Heckscher, och som om finansieringen av dem helt faller inom ramen för den finanspolitiska uppläggnings, som finansministern gav i januari, och inom ramen för den diskussion, som samtliga andra talare förde. Professor Heckscher ville emellertid ha en finanspolitik av helt annan typ diskuterad, nämligen frågan om vad vi skola göra, ifall vi få offentliga utgifter av helt annan storleksordning.

Jag vill dock gärna gå med på att det finns all anledning, icke att koncentrera diskussionen uteslutande till vad en svensk krigsekonomi skulle innebära, men att bland annat taga upp den frågan till mycket ingående diskussion. Så sker ju också redan på olika sätt. Jag ser för min del det arbete, som har utförts inom vissa statsdepartement, där man har förberett lagar om valutareglering och maximiprisreglering, förfoganderättslag och beredskapslagar av olika typer, såsom ett arbete av det slag, som professor Heckscher önskar. Jag instämmer alltså med honom däruti, att detta är en oerhört viktig sak, som bör ägnas stor uppmärksamhet. Men jag vill understryka, att det intryck, som man i någon mån fick av professor Heckscher av att detta till största delen var ett försummat fält, säkerligen är ogrundat, eftersom det tvärtom torde förhålla sig så, att man inom en rad av departement och kommittéer just arbetar med detta problem.

Jur. kand. **R. Sundén:** Jag skall drista mig att till slutavsnittet i docenten Lundbergs anförande anknyta några mycket alldagliga, kanske t. o. m. självklara randanmärkningar.

Det har stått strid kring den svenska krispolitiken och om den roll, som denna spelade för återhämtningen och uppsvinget i vårt land, och ett eko därav har förnummits även i kväll. En utjämning av meningsskiljaktigheterna synes emellertid hålla på att komma till stånd, vilket vore att hälsa med tillfredsställelse, ty därmed skulle grunden vara lagd för en saklig diskussion av frågan om vad som kan göras för att stärka vårt lands beredskap att möta en ny ekonomisk kris.

Jag tror också, att en annan och icke mindre väsentlig betingelse för ett sakligt meningsutbyte nu föreligger, nämligen den, att de, som i ansvarig ställning syssla med den ekonomiska politikens problem, synas fylla av en känsla av ödmjukhet inför uppgiftens svårighet. Ingen tror längre på att banade genvägar skola öppna sig, att färdiga patentröslöningar skola erbjuda sig på detta område.

Alldeles särskilt befogat synes mig kravet på respekt för svårigheterna vara såvitt gäller frågan om vad som från det enskilda näringslivets sida kan göras för att mildra konjunkturfluktuationernas verkningar och för att främja en fortsatt ekonomisk expansion. Mycket beror härvid på i vad mån den enskilda företagsamheten får arbeta i en känsla av trygghet. Man minns från den senaste depressionsperioden den vulgär agitation, som satte in mot den s. k. kapitalistiska samhällsordningen, vilken förmenades ha gjort bankrutt och vilken fördenskull borde ersättas med ett mera rationellt och planmässigt ekonomiskt system. Den atmosfär, som

uppstår kring sådana förkunnelser, är föga livgivande för det enskilda initiativet. Det är å andra sidan möjligt, att grunden för en sådan agitation skulle borttryckas, om det på förhand vore känt, att näringslivet och statsmakterna i förening voro beslutna att med kraft bekämpa krisföreteelserna.

Om de svenska företagsledarna skulle komma att deklarerat sin principiella villighet att medverka till vissa åtgärder i konjunkturstimulerande syfte, så föreställer jag mig, att det skulle ske med den reservationen, att det grundläggande värdesättningsproblemet, i vilken mån kriserna över huvud taget kunna anses vara till gagn och i vilken mån de kunna anses vara till skada för samhällets ekonomiska och sociala utveckling, icke kan anses löst. Jag tror å andra sidan icke, att några starkare motsättningar skola komma till synes på denna punkt, ty även inom näringslivet torde man ha en stark känsla av att alltför häftiga konjunktursvängningar böra av sociala skäl undvikas.

Inledaren har redan berört några av de praktiska uppgifterna för initiativ i sådant syfte från näringslivets sida. Här märkes i främsta rummet frågan om en konjunktur Anpassning av industriens investeringar. I den mån frågan rör anläggnings- och ersättningsarbeten har man anledning erinra om att denna utväg redan tidigare i viss utsträckning anlåtats av de svenska företagarna. Det är tveksamt vad som ytterligare kan göras.

Ett icke ovanligt exempel på ett latent investeringsbehov, vilket med fördel torde kunna förverkligas under en lågkonjunktur, är emellertid, att ett företag planerar att förr eller senare flytta sin fabrik från nuvarande belägenhet i en stad men låter frågan om tidpunkten för denna ändrade lokalisering stå öppen i avbidan på det beslut, som kan fattas av stadens egna myndigheter, eller, när det gäller stadsplanefrågor, av byggnadsstyrelsen eller Kungl. Maj:t. Det synes vara all anledning, att denna möjlighet till konjunkturutjämnning icke lämnas obeaktad vid uppgörandet av investeringsplanerna för en kommande lågkonjunktur.

När det gäller egentliga nyinvesteringar torde man böra göra en skillnad mellan å ena sidan rationaliseringsåtgärder och å den andra kapacitetutvidgningar. En konjunktur Anpassning av det senare slaget av åtgärder synes ligga bäst till för äldre, välkonsoliderade företag. Det är också ganska naturligt, att det är sådana, som skola våga ta chansen att bygga ut sina anläggningar under en tid, då de redan befintliga fabriker kanske icke äro utnyttjade ens till hälften. Den kraftiga konsolideringsperiod, som flera svenska storföretag ha genomgått under senare år, kan inge förhoppning om att denna utväg också i större utsträckning än hittills skall anlitas, men avgörande för deras ställningstagande härvidlag blir väl icke blott deras tillgång på likvida medel utan även och framför allt de utsikter, som erbjuda sig på det handelspolitiska området.

För många industrier med en komplicerad arbetsteknik består emellertid problemet icke blott i frågan, om man har råd och vill ta risken att binda kapital i nybyggnader och nya maskiner under en lågkonjunktur, utan spörsmålet är även det, huruvida man, när anläggningarna stå färdiga, kan anskaffa nödig arbetskraft. Under de senaste åren har det som bekant inom vissa industrier rått en påtaglig brist på yrkesskicklig arbetskraft. Denna högkonjunkturföreteelse försvinner visserligen under en depressionsperiod och det blir tvärtom svårt att finna sysselsättning för

den ordinarie arbetsstyrkan. Man kan förstå, om ett företag inom en bransch, där lärotiden för en arbetare genomsnittligt uppgår till låt oss säga 3 eller 5 år, drar sig för nyanläggningar under tider av dålig sysselsättning för den ordinarie arbetsstyrkan, nyanläggningar, vilka rent av fordra, att företaget just under dessa tider av bristande sysselsättning anställer arbetskraft enbart för att stå i beredskap att rycka in i de nya avdelningarna. Ett sådant företag skulle alltså under lågkonjunkturen för en kommande mycket problematisk expansion nödgas dels binda medel för icke omedelbart behövliga anläggningar, dels också göra icke omedelbart nödvändiga löneutgifter.

En annan och vida allvarligare svårighet för en konjunkturanpassning av företagens nybyggnader hänger samman med den bristande enhetlighet som på senare tider kan konstateras i konjunkturförloppet. Det förhåller sig ju för närvarande så, att medan våra trävaru- och pappersmassindustrier ha en lågkonjunktur med låga försäljningspriser, ha byggnadsindustrierna en utpräglad högkonjunktur, vilket gör, att dessa kunna hålla däremot svarande högre priser. I ett sådant läge är det givet, att skogsindustrierna äro betänksamma mot att till dryga kostnader företa nyanläggningar, vilka eljest kunnat vara indicerade. Detta problem får en vidare räckvidd i betraktande av att de åtgärder från det allmännas sida, som övervägas under en depressionsperiod, i mycket stor utsträckning avse byggnadsföretag. Man kan alltså vänta sig en motkonjunktur inom byggnadsbranschen, som skulle tendera att permanent hålla priserna uppe inom detta slag av verksamhet och därmed också försvaga det privatekonomiska incitamentet till nyanskaffningar och ombyggnader under depressionstider, främst inom våra exportindustrier.

Slutligen får man vid bedömandet av frågan om företagarnas intresse för en konjunkturanpassning av anläggningsverksamheten icke helt bortse från det förhållandet, att nyinvesteringar i mycket stor utsträckning framkallas av nya uppfinningar, och det finns väl icke någon omständighet, som talar för att uppfinnarverksamheten skulle gå i motsatt riktning mot de allmänna konjunkturrelserna — om icke möjligen den gamla satsen, att nöden är uppfinningarnas moder.

Ett mera allmänt intresse torde man däremot kunna påräkna för en konjunkturanpassning av sådana investeringar, som åsyfta rationaliseringsåtgärder, alltså i motsats till kapacitetsutvidgningar. Det i konjunkturinstitutets första rapport påpekade förhållandet, att produktiviteten inom järn- och stålindustrien steg med 15 % mellan åren 1932 och 1934, är belysande för dessa strävanden. Å andra sidan kanske just den mycket omfattande rationaliseringsprocess, som den svenska industrien i allmänhet undergick under den senaste depressionen, kan väntas sträcka sina verkningar över nästa konjunkturcykel, så att moderniseringsverksamheten då får mindre omfattning än i början på 1930-talet.

Raden av de anläggningsarbeten, som kunna tänkas vidtagna under en lågkonjunktur, är emellertid icke härmed uttömmande angiven. Det återstår att framhålla de arbeten av social eller eljest allmännyttig karaktär, som faktiskt ingå såsom ett betydelsefullt led i många av våra större industriers verksamhet. Det är icke ovanligt, att industriföretagen själva uppföra eller lämna bidrag till badhus, idrottsplatser, parkanläggningar o. s. v. Självfallet är det så, att hågen att lämna bidrag till dylika ända-

mål är störst, när inkomsterna äro höga. Den anpassning, som här kunde tänkas från industriens egen sida, vore i första hand, att medel till dylika anläggningar avsattes under de goda tiderna men togos i anspråk först sedan en väsentlig konjunkturförsämring inträtt.

Det andra huvudområdet för en konjunkturutjämnande investeringspolitik är frågan om produktion på lager under lågkonjunktur. Detta problem erbjuder sannolikt ännu större svårigheter än frågan om en anpassning av anläggningsverksamheten. Det är en utväg, som torde lämpa sig, bortsett från malmbrytningen, endast för ett fåtal av den svenska industriens produkter och i första hand för sådana, vilka äro internationellt standardiserade och vilka tillika icke äro alltför skrymmande och icke heller taga skada under lagringstiden. Självfallet får härtill knytas även den förutsättningen, att produkterna i fråga icke kunna tänkas undergå snabba växlingar med den tekniska utvecklingen. Fördelarna med en produktionsutjämnning på denna väg, vilka, förutom minskad arbetslöshet och ökad möjlighet att bibehålla en yrkesutbildad arbetarstam, främst bestå i en större leveransförmåga och kortare leveranstider under högkonjunktur, måste givetvis vägas mot de nackdelar, som samtidigt äro förbundna därmed och vilka i första hand bestå i ökat behov av avskrivningar på lagren, nödvändigheten av att uppföra nya lagerutrymmen, en försämring av likviditeten och ökning av ränteutgifterna samt slutligen den allmänna risken att alltför stora icke saluförda varulager skola ligga och trycka marknaden och därigenom försena och försvåra utträdet ur depressionsperioden. Av dessa nu påtalade nackdelar väga kanske de ökade räntekostnaderna minst tungt, under förutsättning att den nuvarande låga räntenivån blir bestående. Det är också möjligt, att man överskattar de risker för återhämtningens fördröjande, som ligga i tillvaron av stora lager. En undersökning av storleksförändringen av lagerhållningen under olika faser av konjunkturcykeln skulle kanske kunna ge en viss vägledning till besvarande av denna fråga.

De anpassningsproblem, som här diskuterats, alltså tidsförskjutningar av investeringsverksamheten likaväl som produktionen för lager vid lågkonjunktur, bli dock till sist i hög grad ett finansiellt problem. Jag skall icke här uppehålla mig närmare vid de olika möjligheter, som härutinnan kunna erbjuda sig. Docenten Lundberg har i sitt inledningsföredrag framkastat tanken på bl. a. skattelindring i vissa former för industrien. Man får emellertid icke förbise, att effekten av en dylik anordning reduceras, om företagen äro medvetna om att vad de fått till godo under depressionsåren senare utkräves av dem i form av en höjning av skatten över genomsnittsnivån under en högkonjunktur. I förbigående kan man här vidare peka på vanskligheten att välja det rätta ögonblicket för applicerandet, respektive upphävandet av dylika skattelättnader. Det visade sig vara förbundet med ganska avsevärda svårigheter att avgöra, när den senaste konjunkturförbättringen inträdde, och om vi nu äro benägna att förlägga den till år 1933, så är det lika tydligt, att vår företagarvärld i allmänhet ännu ett gott stycke in på år 1934 såg mörkt på situationen och ingalunda realiserade, att man var inne i en uppgångsperiod. Skulle i ett dylikt ömtåligt läge i begynnelsen av uppsvinget skattelättnaderna bortfalla, kunde detta måhända ha en mindre gynnsam effekt på den pågående återhämtningsprocessen. Å andra sidan är det nog otvivelaktigt

så, att skattepolitiken genom sin generella karaktär och det minimum av intrång den därigenom innebär i näringslivets frihet är att föredraga framför speciella åtgärder i form av lån och subventioner. Frågan är, om icke den uppgift, som det allmänna i sistnämnda hänseende åtagit sig och gärna synes berett att acceptera, skulle kunna med större fördel lösas av näringslivet självt exempelvis genom att medel för investeringsverksamheten ställdes till förfogande genom samverkan mellan olika väl konsoliderade industriföretag, försäkringsinstitutioner etc. Det kan måhända därvid visa sig vara ett intresse för statsmakterna att något lätta på de stränga krav, som nu ställas på bankers och försäkringsbolags medelsplaceringar.

Jag har en känsla av att de kommentarer, som jag anknutit till inledarens anförande, ha kommit att präglas alltför mycket av den betänksamhet man gärna hyser inför ingrepp på ett område, där varje steg, som går för långt eller tages för hastigt, kan få icke åsyftade och icke önskvärda konsekvenser. Jag hoppas, att jag därigenom dock icke har blivit missförstådd; en skeptisk hållning är icke detsamma som en negativ.

Professor A. Montgomery: Den framställning, som docenten Lundberg gav av konjunkturuppsvinget i Sverige under de senaste tio åren, var intressant ur många synpunkter. Bl. a. fick jag därigenom ytterligare stöd för den skepsis, som jag har känt beträffande försöken att siffermässigt beräkna olika faktorerens andel i konjunkturförbättringen. Docenten Lundberg var ju själv mycket tveksam på den punkten, och de delvis rätt paradoxala slutsatser, som han kom till, framfördes ju med stor försiktighet. För min del tror jag, att i allmänhet föga är att vinna på sådana kalkyler just därför att de måste bli av så hypotetisk karaktär. Även om man, vilket dock vanligen icke är möjligt, kan få ett mått på de direkta påverkningarna, så blir ju alla de indirekta verkningarna lämnade å sido.

Emellertid hyste inledaren, såvitt jag kunde finna, den uppfattningen, att exporten var den avgörande faktorn i konjunkturförbättringen i Sverige, och på den punkten har jag ingen anledning att anmäla någon avvikande mening. Om man emellertid accepterar den slutsatsen, att exporten har varit den drivande faktorn, vilken slutsats jag tyckt mig finna bestyrkt genom komparativa undersökningar mellan Sverige och andra länder, har detta rätt stor betydelse för den framtida konjunkturpolitiken.

Jag skulle här vilja göra en distinktion. Man kan tänka sig, att man arbetar för att få till stånd ett konjunkturuppsving, och man kan tänka sig, att man inskränker sig till den mera blygsamma uppgiften att mildra en lågkonjunktur. Om exporten som sagt spelar så stor roll i vårt lands hela ekonomiska utveckling, förefaller det emellertid finnas ganska små utsikter att räkna med att kunna få till stånd ett verkligt konjunkturuppsving utan att exporten samtidigt ger stöd åt det hela.

Professor Heckscher efterlyste en diskussion av de komplicerade problem, som sammanhånga med en krigsekonomi. Det förefaller mig emellertid, som om man på sätt och vis skulle kunna säga, att för närvarande varje diskussion rörande konjunkturerna i viss mån måste röra sig med de synpunkter, som höra hemma i en krigsekonomi. Hela den egendomliga utvecklingen av konjunkturerna under de senaste åren har nämligen i hög grad präglats av de rustningar och den autarkipolitik, som i olika av-

seenden ha förekommit och som ha stått i samband med den ökade politiska spänningen.

Det har ofta framhållits, att exporten, trots att den är en så viktig konjunkturfaktor, icke har ökats lika mycket under denna konjunkturperiod som den gjorde tidigare. Detta har man satt i samband med den ökade autarkipolitik i andra länder, som i hög grad har försvårat avsättningsmöjligheterna, och med det ogynnsamma konjunkturläget på en del viktiga marknader. Om vi nu tänka oss, att denna utveckling skall fortsätta i framtiden, räkna vi således i viss mån redan med krigsekonomi, låt vara i en försvagad form. I så fall synas också utsikterna att i Sverige få till stånd ett kraftigare konjunkturuppsving efter en eventuell konjunkturåtergång vara avgjort mindre än vid den senaste krisen. Det ekonomiska krigstillståndet skärpes ju oavslutligen och detta måste förväntas ytterligare minska möjligheten till en exportexpansion.

Slutsatsen för konjunkturpolitikens del blir i så fall ganska pessimistisk. Man skulle väsentligen få inskränka sig till den mera anspråkslösa uppgiften att söka mildra inverkningarna av en eventuell lågkonjunktur. Här kommer man in på frågan om de offentliga arbetena. För min del har jag mycket svårt att finna, att de offentliga arbetena någonstades under den senaste konjunkturperioden ha spelat någon avgörande roll för konjunkturutvecklingen. Jag skulle i stället vilja lägga vikt vid en annan faktor, som i hög grad har påverkat hemmamarknadskonjunkturen på olika håll, nämligen kreditförhållandena.

Det framhölls mycket träffande av inledaren, att man aldrig i Förenta staterna lyckades få till stånd en allmän nedgång i räntenivån, vilket skulle ha varit önskvärt för att åvägabringa ett mera stabilt konjunkturuppsving. De olika kapitalmarknaderna i Förenta staterna ha ju alltid kommunicerat ganska dåligt med varandra, och därför har det där icke varit så lätt att åstadkomma, att en räntenedgång spritt sig från den ena marknaden till den andra. Särskilt å in-teckningslån o. dyl. har räntan förblivit på en hög nivå, vilket naturligtvis i hög grad påverkat byggnadsverksamheten, som ju har legat nere i Förenta staterna.

Samma synpunkt kan anläggas på utvecklingen i Frankrike. Man fick aldrig någon avspänning i ränteförhållandena i Frankrike under det kritiska skedet. Tvärtom framkallade den ständiga politiska och valutapolitiska oron upprepade anfall av kapitalflykt, som drev upp räntesatserna.

Det land, som kanske haft det gynnsammast ställt i fråga om ränteutvecklingen, har varit Sverige, vilket i hög grad underlättat den hemmamarknadskonjunktur, som vi på senare tid ha haft.

Jag tror, att man t. o. m. skulle kunna påvisa, att konjunkturförsämringen i Förenta staterna år 1937 i hög grad stod i samband med förändringar på det kreditpolitiska området. I varje fall spelade dessa förändringar minst lika stor roll som förändringarna i den statliga företagarverksamheten. Inledaren antydde, att man företog en del skärpningar i bestämmelserna om bankreserver o. dyl., och man kunde i själva verket förutse, att dessa skärpningar skulle göras allt kraftigare ända till dess de fingo effekt. Såvitt jag förstår, bidrog denna insikt i mycket hög grad till omslaget på våren och sommaren 1937. Sedermera gjorde man en återgång till en lättare kreditpolitik, vilket bidrog till den konjunkturförbättring, som inträdde under fjolåret.

Om man alltså, bortsett från exporten, skulle draga upp några riktlinjer för konjunkturpolitiken under en eventuell lågkonjunktur, förefaller det som om det främst skulle gälla att hålla kapitalmarknaden lätt.

Professor Ohlin underströk vikten av att hålla byggnadsverksamheten i gång. För min del skulle jag vara böjd att tro, att det krävs mycket starka krafter för att sätta stopp för byggnadsverksamheten i Sverige. För närvarande förefaller det ändå ganska osannolikt, att ränteutvecklingen skall gå i någon mycket ogynnsam riktning, såvida det icke blir krig, ty då blir givetvis situationen helt annorlunda. I varje fall måste det förväntas komma att draga ganska lång tid, innan ränteförhållandena definitivt skulle förändra sig under inverkan av en försämring i handelsbalansen o. s. v. Det torde därför finnas ganska goda utsikter till att vi kunna räkna med fortsatt livaktighet inom byggnadsverksamheten. Kreditförhållandena äro också för närvarande hos oss sådana, att de i särskilt hög grad gynna tillflödet av kapital till denna verksamhetsgren. Jag undrar därför, om man egentligen skall behöva vidtaga några särskilda åtgärder på den punkten.

Jag undrar, om icke det program, som jag här har skisserat, även skulle kunna gillas av professor Heckscher, trots att jag icke riktigt byggt på samma förutsättningar som han. Mitt program går egentligen ut på att göra det minsta möjliga, att vänta och vara beredd att gripa in, ifall de olyckor skulle inträffa, som professor Heckscher syftade på.

Det ligger nära tillhands för mig att framhålla, att en mera omfattande statlig företagungsverksamhet kan förväntas ytterligare försvåra våra exportmöjligheter. Jag har ju varit i tillfälle att göra jämförelser mellan Sverige och Finland på detta område och har därvid kunnat konstatera vilka svårigheter den finländska konjunkturpolitiken under åren närmast efter 1930 vållade den svenska exporten. Det sägs nu med viss rätt, att Finlands konjunkturpolitik icke kommer att vara av samma slag nästa gång, utan att Finland i viss mån kommer att följa det svenska exemplet med en expansiv politik. Det är riktigt till en viss grad men också endast till en viss grad. Finland är ännu mer beroende av sin export än Sverige. Det är därför ännu mera orimligt att tänka sig, att man i Finland skall få till stånd en verklig konjunkturförbättring utan att exporten är med i spelet, och därför tror jag, att man ändå kan vara tämligen säker på att den finländska konjunkturpolitiken kommer att avvika från den svenska. Den kommer att vara mera restriktiv, varigenom svårigheter skapas för den svenska exporten, ifall man i Sverige går alltför givmilt fram med en expansionistisk finanspolitik.

För att ännu en gång resumera är mitt program alltså helt enkelt, att vi skola vara försiktiga med finanspolitiska åtgärder för att icke försvåra exportindustriens ställning. Å andra sidan är det i hög grad önskvärt, att kreditförhållandena förbli lätta, särskilt för att hålla byggnadsindustrien i gång. Det förefaller mig, som om vi hade en viss anledning att hoppas på att den saken kommer att ordna sig, jag höll på att säga, vår bön förutan, och att man således kan hysa grundade förhoppningar om att denna ur konjunktursynpunkt så ytterst viktiga verksamhetsgren kommer att hållas i gång. En politik av det återhållsamma slag som jag nu skisserat, skulle också innebära att man skulle ha fria händer att inrätta sig efter omständigheterna, ifall de förutsättningar, som professor Heckscher angav, skulle komma att inträda.

Överingenjör **O. A. Wiberg:** Jag ber om ursäkt för att jag, fast icke nationalekonom av facket, här tar till orda. Jag har kanske icke heller så mycket att säga. Det är endast några små synpunkter och erinringar, som jag skulle vilja framföra.

Det har ju talats mycket om denna krishjälp, och jag skulle tro, att det icke är utan att detta har sin stora betydelse för den framtida utvecklingen. Dessa diskussioner kunna nämligen i alla fall leda därhän, att de häftiga fluktuationerna kanske i någon mån kunna dämpas.

Vi kunna ju vara överens om, att alla de framsteg, som vi över huvud taget göra, ligga inom idéernas värld. Därför skulle jag också vilja understryka, att dessa diskussioner om konjunktursvängningarnas dämpning troligen komma att i sin mån bidra till att föra mänskligheten framåt.

När det gäller att bekämpa en lågkonjunktur, böra vi se till att vi stimulera idéernas värld, så att vi effektivisera vårt näringsliv. Vi kunna ju få belägg för, att det är inom idéernas värld, som vi hela tiden röra oss. Fliten är naturligtvis icke att förakta, men hur fliten skall användas och anpassas för att bli effektiv är det väsentliga.

Att Sverige exempelvis har en sådan enorm förmåga att leverera billig malm hör i viss mån även till idéernas värld. Idén att sätta i gång och på ett rationellt sätt sköta gruvdriften samt frakta malmen på elektrisk järnväg är belägget härför. Andra bevis kunna även anföras. Så t. ex. kunde vi även under värsta krisen skapa nya industrier — som ett enda exempel må nämnas Garphyttan, som nu framställer bilfjädrar för en stor del av världen. Och även då depressionen var som svårast kunde vi fortfarande exportera ångturbiner. Nästan alla ångturbiner, som under krisen köptes i Tyskland, levererades härifrån. Allt detta hänför sig naturligtvis till idéernas värld. Därvid får emellertid icke blott hänsyn tagas till uppfinningar utan även till organisation och utveckling av handelsväsendet.

Jag skulle vilja framhålla, att det icke nog kan betonas, att det för framtiden gäller att få ut kapitalet till dem, som förmå att göra det mest räntabelt. Detta är det väsentliga i hela diskussionen. Räntenivån skall således vara låg eller avpassad efter näringslivets räntabilitet, så att sparmedel kunna användas för nyinvesteringar, så att prisnivån hålles stabil; och kreditgivningen skall vara fri, så att kapitalet verkligen går till dem, som göra det mest räntabelt.

Samma synpunkt bör också läggas på försvarsfrågan. Kapitalutläggen för försvaret skola självklart gå till de män, som förstå att göra försvaret mest effektivt.

Docenten **E. Lundberg:** Med avseende på professor Heckschers anmärkning gentemot formuleringen av mitt föredrag vill jag gärna medge, att det kanske icke kom fram tillräckligt klart av titeln på föredraget, att jag tog upp den ekonomiska politiken i en huvudsakligen till konjunkturpolitiken begränsad mening. Jag försökte emellertid å andra sidan få fram, att läget f. n. var särskilt svårt och besvärligt, därför att man måste taga hänsyn även till andra risker än risken för en ny depression. Det kunde icke bli fråga endast om en konjunkturpolitik i samma mening som under 1930-talet, därför att det råder ovisshet om i vad mån även åtgärder av helt annat slag behövas. Under antagande att vi komma att existera såsom ett självständigt folk och krigsriskerna icke aktualiseras även om spänningstill-

ståndet fortfar blir emellertid också produktionens igånghållande och inriktning på längre sikt ett problem. Man måste ju vara beredd även på att det icke blir krig.

Vi ha ju alla våra funktioner i samhället av större eller mindre betydelse. Konjunkturinstitutet har till funktion att utreda sammanhang, som äro av betydelse för den ekonomiska politiken. Det är självklart, att man därvid kommer nära problemen rörande koordineringen mellan försvarspolitiken och den på andra håll förda ekonomiska politiken. Ingenting bör väl emellertid hindra, att även den blygsammare delen av denna uppgift diskuteras för sig. Mitt föredrag i kväll hade icke de stora linjer och perspektiv, som professor Heckscher ville ha, när jag begränsade mig på detta sätt. Mitt föredrag utmynnade dock i den slutsatsen att den ekonomiska politiken under nuvarande förhållanden måste ta hänsyn till att det eventuellt kan komma att hända något av betydligt allvarligare art än en ny depression. Vi ha därför icke rätt att endast planera för depressionsproblemet genom att söka hålla sysselsättningen i gång till varje pris. Det måste även bli frågan om produktionsverksamhetens inriktning. Eftersom vi icke kunna veta, om vi icke i framtiden komma att ha ett betydligt svårare och knappare försörjningsläge, borde expansionspolitiken kanske redan nu inriktas på att stimulera nya näringsgrenar och att öka vår självförsörjning, så att vi bli mindre beroende av utlandet. Detta skulle enligt min åsikt vara en konsekvens av hänsynstagandet till krigsriskerna, medan beredskapspolitiken bör bli ett problem för sig inför denna risks faktiska aktualisering.

I övrigt ha senare talare egentligen endast kompletterat min framställning och försökt göra densamma klarare. Professor Ohlin har givetvis alldeles rätt, när han framhåller, att om man slutar att »knuffa» på utvecklingen i expansiv riktning, behöver detta icke innebära, att man håller produktionsstegringen tillbaka. Det torde kanske vara riktigare att säga, att det icke är fråga om »knuffar» utan om ett påskjutande från statens sida. Det är klart, att om man skjuter på med en viss kraft ett visst år och med mindre kraft ett annat år, kan det betyda, att man icke skjuter på alls, när andra krafter delvis ha trätt i stället. Antag å andra sidan, att nationalinkomsten under ett år är 7 miljarder kronor och att staten under samma år har 100 miljoner kronor större utgifter än inkomster, så att hela nationalinkomsten stiger till 7.1 miljarder kronor. Om statens inkomsttillskott påföljande år minskas med 50 miljoner kronor, så kommer, om ingenting annat händer, nationalinkomsten att sjunka med dessa 50 miljoner kronor. Det är naturligtvis icke utan vidare riktigt att direkt kalla detta för en deflationistisk politik. Jag uttryckte mig på detta sätt endast därför att det var så roligt att säga med hänsyn till den statliga politikens deklarerade syften.

Det är riktigt, att jag borde ha gjort vissa ytterligare reservationer till mina beräkningar. Alldeles självfallet kan ett visst budgetunderskott under en kontraktionsperiod, som beror därpå, att statsinkomsterna sjunka, icke ha samma stimulerande effekt som ett lika stort budgetunderskott under en expansion, då statsinkomsterna stiga på grund av den allmänna inkomststegringen. I min framställning var det emellertid endast fråga om en jämförelse av storleken av från finanspolitiken härrörande »stöt» i inkomststegrande riktning med de stöteffekter, som komma från andra faktorer, och då fanns det ingen annan möjlighet än att räkna på det enkla sätt, som

angavs. Man måste dock göra den viktiga reservation som professor Ohlin framhöll, att de sekundära effekterna antagligen äro helt annorlunda under en kontraktion än under en expansion. Detta bör dock icke hindra, att man kan göra jämförelse under *samma* år mellan det inkomstillskott, som kommer från exporten, och det tillskott, som kommer från den aktiva statliga finanspolitiken.

Den reservationen bör givetvis också införas, att en ökning av den statliga verksamheten över huvud taget, oberoende av om den skapar inkomstillskott eller ej, kan ha expansiv verkan på grund av att inkomster överföras från en kategori av inkomsttagare till en annan. Om sparande genom ökad beskattning överföres till medborgargrupper, som använda pengarna för direkt konsumtion, får detta en stimulerande effekt. På samma sätt är det möjligt, att tidsavståndet mellan statens inkomster och utgifter kan ha en kontrakterande likaväl som en expanderande betydelse. Detta gäller dock även annan verksamhet.

Mitt förslag, att staten kunde tänkas underbalansera budgeten genom att låta de företagare slippa betala skatt, som gjorde motsvarande investeringar, var, såsom professor Ohlin framhöll, kanske något för långtgående. Jag anförde emellertid detta närmast för att påvisa, att man på detta område hade enorma möjligheter. För en företagare måste det vara självklart, om han ställes inför valet att betala skatt eller att göra investeringar med de pengar, som han får behålla, att välja det sistnämnda alternativet. Man kan givetvis här gå vägar, som äro mindre drastiska. Det finns ju många vägar mellan att låta företagaren skattefritt göra avsättningar till en konjunkturinvesteringsfond och att låta honom få skattelindring på de investeringar och reinvesteringar, som göras av vinsterna.

Sekreterare Sundén kompletterade på ett konkret sätt de antydningar, som jag försökte komma med beträffande de expansionsmöjligheter, som kunde tillvaratagas vid en ny konjunkturförsämring. Liksom professor Montgomery var han ytterst skeptisk beträffande möjligheten att få fram en verklig motkonjunktur. Professor Montgomery ställde sig dessutom också skeptisk beträffande nyttan av att verkligen stimulera fram en motkonjunktur, därför att man därigenom löpte risk för att exporten sedermera icke lika bra skulle kunna utnyttja sina chanser.

Jag kommer härefter över till professor Montgomerys ytterst försiktiga synpunkter på konjunkturpolitikens uppgifter. Såsom jag sökte framhålla i början av mitt föredrag, beror avgörandet på den punkten i hög grad på vad man tror om framtiden. Om vi få en lågkonjunktur av samma art som förra gången utan att något annat händer, och om vi med någorlunda säkerhet kunna hoppas på att sedermera ånyo få vidgade exportmöjligheter, böra kraftiga åtgärder för att få igång en expansion på lång sikt av näringslivet icke företagas. Under detta antagande gäller det i främsta rummet att hindra nedgången i konsumtionen inom landet och att hålla betalningsbalansen i jämvikt, medan vi icke böra söka föra näringslivet in på nya banor, vilket sedermera skulle kunna hindra oss från att utnyttja en ny exportkonjunktur. När man emellertid icke vet om denna förutsättning är riktig, blir problemet betydligt svårare. Under tider med växande självförsörjningstendenser i andra länder framstå utsikterna för vår export mindre ljusa. Då kan det måhända icke vara olämpligt att vid minskad sysselsättning försöka dirigera över produktio-

nen mot ökad självförsörjning på områden, där en expansion är lätt tänkbar. Denna synpunkt synes vara än mer giltig inför risken av en avspärrning vid krigstillstånd.

När man talar med professor Montgomery, bör man försöka se de historiska perspektiven. Hans slutsatser utmynna ofta i tillrådan av stor försiktighet, därför att han ser allt så relativt och historiskt. Om man emellertid tar fram verkligt stora perspektiv, skulle man kunna säga, att utvecklingen under de senaste hundra åren varit tämligen exceptionell. I England drevs utvecklingen från 1690 till efter Napoleonskrigen framåt av en ständigt stigande statsskuld. Därefter kommo hundra år fram till världskriget, under vilken tid den ekonomiska utvecklingen drevs framåt av initiativ inom det privata näringslivet, investeringar och export. Kanske ha vi nu efter de sista hundra undantagsåren åter kommit in i en epok, då staten kommer att spela större roll för expansionen, medan vad som har att göra med export och världskonjunktur åter kommer att spela en underordnad roll. Möjligheten att utvecklingen tenderar i denna riktning kan givetvis icke berättiga slutsatser beträffande den ekonomiska politiken under en omedelbar framtid. Å andra sidan visar ett perspektiv av denna art, att det nog finns andra möjligheter än professor Montgomery ville godkänna, som kunna göra en ekonomisk politik av mera aktiv karaktär, siktande på att minska våra eventuella försörjningssvårigheter i framtiden, befogad.

Professor **E. Heckscher**: Jag ber om ursäkt att jag tar upp tiden så sent. Det är emellertid absolut icke för att polemisera.

Jag vill först och främst säga, att jag gjorde docenten Lundberg orätt, om jag lät honom förstå, att han icke skulle ha sinne för de synpunkter, som jag anser vara viktiga. Han hade lagt upp problemet på ett annat sätt, och det var den saken min invändning gällde. Det som skiljer oss åt gäller uppfattningen om vilket problem som för närvarande är det avgörande.

Jag menar icke, att den krigsekonomi i trängre mening, som vi skulle få, om vi bli indragna i krig, borde vara bestämmande för en diskussion nu om statens finanspolitik, och kanske icke heller den ekonomi, som vi skulle få, därest det blir ett världskrig, där vi stå neutrala, utan jag syftar kort och gott på den ekonomi, som efter mänsklig beräkning kommer att råda under år 1939. Jag sträcker mig icke längre. När man blir bergfast övertygad om att hela världssituationen kan få en avspänning, kan man lugna sig igen, men fortsätter denna spänning på samma sätt som den gjort sedan februari 1938, måste vi vidtaga en lång rad av rent försvarspolitiska åtgärder, alldeles oavsett om det blir ett världskrig och än mera oavsett om vi komma med i krig. Det är denna situation, som jag menar, att vi skola räkna med. Det kan naturligtvis hända, att det icke kommer att gå så, men vi skola väl diskutera vad som för närvarande förefaller sannolikast, och det är icke hur konjunkturerna komma att se ut i den gammalmodiga meningen, med växling mellan goda och dåliga tider o. s. v. utan vad vi skola diskutera är vilket läge vi ha att räkna med i den politiska situation, som för närvarande råder. Detta skall vara det avgörande och ingenting annat. Det är hela min tankegång.

Den diskussion, som jag åsyftar, skall gälla statsfinanserna och den ekonomiska politiken såsom helhet. Jag menar, att i detta läge måste Kon-

konjunkturinstitutet ställa sig till förfogande för de myndigheter, som ha att tillvarataga Sveriges välfärd, om jag får använda ett sådant ord. Det är delvis militära myndigheter, såsom försvarsstaben, och väl också en del andra myndigheter, och det är i stor utsträckning Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Dessa myndigheter skola få fråga: om vi nu tänka oss att göra det och det, vilka konjunkturpolitiska verkningar kommer det att få? På den punkten skall Konjunkturinstitutet stå till förfogande, hjälpa till med upplysningar och utredningar o. s. v. Vidare skall institutet besvara frågan, vilka konsekvenser allt detta får för konjunkturen och hur dessa konsekvenser i sin tur inverka på vårt försvar i ordets vidsträcktaste mening.

Det var ingenting mer än detta, som jag ville säga. Jag måste vidhålla, att det är en mycket konkret inställning. Det ligger intet av fantasteri däri utan tvärtom mycket större hänsyn till det aktuella läget än någon som hels konjunkturdiskussion i ordets vanliga mening. Jag förstår uppriktigt sagt icke, varför man skall sitta så fast i en traditionell behandling av finans- och ekonomisk politik, att man icke vill sätta det, som uppenbarligen för närvarande är det allt dominerande, i medelpunkten för sina överläggningar. Jag kan icke tro annat än att statsrådet Wigforss i grund och botten ser ganska lika på detta förhållande, och att han alltså icke är böjd för att hålla fast vid vad som förefaller mig vara en föråldrad ståndpunkt. Vad som borde göra det ganska lätt att diskutera dessa ämnen är, att det icke alls kan bli fråga om olika meningar beträffande den önskvärda ekonomiska politiken, om den önskvärda utvecklingen av inkomstfördelningen eller något sådant. Om målet äro vi i detta fall alla ense. Ingen tvekar ett ögonblick om vad vi vilja. Det gäller därför endast frågan om att få medel för vad som behöver göras. Beträffande finansieringen har jag icke alls tagit någon ståndpunkt till frågan om vilka medel som skola tillgripas. Jag diskuterar bara, om vi skola diskutera denna frågeställning eller något annat.

Statsrådet **E. Wigforss**: Jag skulle inte ha tagit till orda, om inte professor Heckscher direkt hade apostroferat mig. Jag tror, att vad kanske de flesta talare haft att invända mot professor Heckscher är, att han såväl i kväll som vid den förra diskussionen förutsätter, att man, därför att det finns en sak, som kanske för ögonblicket är viktigare än alla andra, alltid skall diskutera den vid alla tillfällen. Vi måste dock alla sköta vår gärning och bestämma om olika ting, som gälla både vad som skall hända i morgon, nästa år och tio år härefter, fastän det är ytterst obetydliga ting i jämförelse med vissa frågor, som professor Heckscher tagit upp. Det är klart, att när docenten Lundberg tagit upp frågan om konjunkturerna i vidsträckt bemärkelse, när herr Sundén talat om politiken på mycket lång sikt och när jag vid olika tillfällen talat om vad som eventuellt skulle kunna göras för förbättring på olika håll i det svenska näringslivet exempelvis genom samarbete mellan det enskilda näringslivet och staten, så är detta icke problem, som höra till det område, som professor Heckscher just nu intresserar sig för. Om emellertid någon skulle säga, att det icke är lönt att diskutera dessa saker, utan så fort Nationalekonomiska föreningen kommer samman, måste den diskutera just vad som skall göras

med vår ekonomi med anledning av det internationella läget, så är detta väl ändå att förbise, att i alla lägen måste man ta livet som det är, och det är faktiskt i detta läge icke bara fyllt av uppgiften att för det närmaste halvåret eller året se till vad som kan göras för att skaffa oss en starkare ställning, utan vi måste också tänka på framtiden.

Jag vill emellertid mycket starkt understryka, att det problem, som professor Heckscher tagit upp både förra gången och nu, har sådan utomordentlig betydelse, att det vore allt skäl att också låta den frågan diskuteras i Nationalekonomiska föreningen. Jag förmodar, att professor Heckscher icke skall vara ovillig att ställa sig till förfogande för att något mera konkret utveckla de sidor av problemet, som jag fortfarande får bekänna, att jag ännu icke fullt förstår hur han tänkt sig. Förra gången nämnde professor Heckscher, att problemet icke gällde de relativt underordnade ting, som vi då talade om, nämligen frågan om en balansering av budgeten, utan att det gällde vilken finanspolitik som skulle drivas för att skaffa fram de summor av helt annan storleksordning, som han tänkte sig skulle vara nödvändiga i nuvarande läge. Redan på den punkten råder säkerligen stor oklarhet, därför att jag fick vid det tillfället den föreställningen, att professor Heckscher, såsom professor Ohlin sade, tänkte sig ansträngningar från svenska folkets sida av en storleksordning, som gjorde det nödvändigt att tänka på rent extraordinära åtgärder. När jag nu i kväll fått höra, att professor Heckscher anser, att den jag får säga ytterligt blygsamma proposition om förstärkning av vår försvarskraft, som framlagts för någon tid sedan, skulle vara så att säga ett tecken på att han hade fått rätt i sin uppfattning, så tror jag återigen, att professor Heckscher lämnade sina åhörare i oklarhet om vad han konkret åsyftar. Om i denna försvarsproposition ingår en materielanskaffning på 60 à 70 miljoner kronor, vilket vi ju även hade förra året, och en mera permanent ökning av försvarsutgifterna på kanske 10 eller 15 miljoner kronor, så hör detta ju till ting av sådan underordnad storleksordning, att det icke på något sätt behöver föranleda diskussioner av det slag, som för närvarande med sådan livlighet föres i England. Det ligger så helt inom ramen för en relativt liten justering av våra skatter och eventuellt en underbalansering av budgeten, att det icke förefaller, som om det skulle motivera en hänvisning till extra ordinära åtgärder.

Däremot är jag mycket villig att erkänna, att professor Heckscher, om han syftar på andra förberedelser, skulle kunna ha mycket mera rätt. Det skulle vara i hög grad intressant att få höra professor Heckscher diskutera den saken just med professor Montgomery, därför att han såvitt jag förstår representerar den rakt motsatta uppfattningen mot professor Heckscher, nämligen att för närvarande ingenting bör göras på det ekonomiska området, under det att professor Heckschers ståndpunkt måste leda till att han med största allvar just tar upp det problem, som docenten Lundberg berört i kväll, nämligen vilka möjligheter man har att från statens sida dirigera näringslivet i den riktning, som man anser vara den gynnsammaste för att skapa nödvändiga förutsättningar för försvaret av vår yttre frihet. Att professor Heckscher i detta fall måste tänka sig ett ingripande från statens sida av helt annan art än dem, vi tidigare varit vana vid, förefaller mig åtminstone alldeles självklart.

Det skulle vara i hög grad intressant, om professor Heckscher vid ett kommande sammanträde ville klargöra, hur han mera konkret tänker sig en sådan ekonomisk politik, som i nuvarande läge, låt oss säga under de närmaste månaderna, skulle kunna bäst sätta oss i stånd att möta de faror, som vi allra helst vilja undvika men som ingen kan bortse ifrån kunna bli verkliga.